

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
FILOZOFIJAS VĒSTURES KATEDRA

**MELANHOLIJAS PSIHOANALĪTISKĀ UN LITERĀRĀ
INTERPRETĀCIJA J. KRISTEVAS DARBOS**

BAKALAURA DARBS

Autors: **Monta Gāgane**

Studenta apliecības Nr.: mg11071

Darba vadītāja: asoc. profesore Elga Freiberga

RĪGA 2014

SATURS

IEVADS	5
AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS	7
1. IESKATS PAR JŪLIJAS KRISTEVAS MELANHOLIJAS PROBLĒMAS PSIHOANALĪTISKO RISINĀJUMU	10
1.1. Psihoanalītiskā melanholijas interpretācija: Z. Freida ietekme	10
1.2. Melanholijas pirmsoidipiālais objekts: mātes zaudējums.....	16
2. NO MELANHOLISKĀ ZAUDĒJUMA LĪDZ TĀ VALODISKAJAM APZĪMĒJUMAM	20
2.1. Jūlijas Kristevas semiotisko zīmju un simbolu nošķīrums viņas psiholingvistiskās teorijas ietvaros	20
2.2. Literārās valodas tapšana un melanholiskā zaudējuma apzīmētājs	27
3. MELANHOLIJA KĀ NOSACĪJUMS ROMANTISMA LITERATŪRAS TAPŠANAI....	35
3. 1. Melanholija kā triumfs pār zaudēto romantisma literatūrā	35
3. 2. Melanholija Žerēra de Nervāla dzejolī Nelaimīgais: Kristevas skaidrojums	43
NOSLĒGUMS.....	51
AVOTI UN IZMANTOTĀ LITERATŪRA	55

ANOTĀCIJA

Darba problēma ir melanholijas attiecības ar poētisko darbību, balstoties uz Jūlijas Kristevas psihoanalīzes un psiholingvistisko teoriju. Pētījuma mērķis ir noskaidrot, kā melanholija ietekmē literāro darbību, un kā zaudējuma rezultātā var tapt poētiskais darbs.

Tā sasniegšanai veikti uzdevumi: iepazīties ar Kristevas galvenajām idejām, komentējošo literatūru, veikt tekstu analīzi, aprakstīt filozofes melanholijas izpratni, psihe darbību, ietekmējot zīmju un simbolu veidošanos, un, kā tā iespaidojusi romantisma literatūru, kā piemēru pētot viņas psihoanalītisko skaidrojumu Žerāra de Nervāla dzejolim *Nelaimīgais*.

Secināts, ka melanholija poētiskajā darbībā ir iemesls zīmju, simbolu un valodas tapšanai. To apliecina centieni cīnīties ar ciešanām, veidojot apzīmējumus, ko var pakļaut pārveidojumiem. Dzejoļa psihoanalītiskais skaidrojums ir grūti falsificējams un tāpēc zaudē ticamību. Darba mērķis ir sasniegts, taču pētījums pakļaujams padziļinātākai izpētei.

Atslēgas vārdi: *Jūlija Kristeva, melanholija, psihoanalīze, literārā darbība, psiholingvistiskā teorija*

ANNOTATION

The main problem of the thesis is the relationship between melancholia and poetic performance based on psychoanalysis and psycho-linguistic theory by Julia Kristeva. The purpose of research is to clarify how melancholia affects the work of literature, and how the consequence of the loss becomes poetry.

Certain tasks achieve this effect: to read the main ideas and commentary of Kristeva, analyze the texts to describe philosophers' understanding of melancholia and the functioning of the psyche affecting the formation of signs and symbols, and research how it has influenced the Romantic literature. For example, her psychoanalytic explanation of Gerard de Nerval's poem *The Disinherited*.

This work concludes that melancholic activity influences the formation of poetry by creation of signs, symbols and language. It is evidence by the efforts to deal with the suffering and creating significance which can be controlled by modifications. Psychoanalytical explanation of the poem is difficult to disprove and therefore it's plausibility as a tool of analysis is doubtful. The main purpose of thesis has been achieved; however, the research could be further explored.

Keywords: *Julia Kristeva, melancholia, psychoanalysis, literature, psycho-linguistic theory*

IEVADS

Darba tematu par melanholijas psihoanalītisko un literāro interpretāciju bulgāru izcelsmes franču filozofes Jūlijas Kristevas darbos izvēlējos, jo jautājumi par cilvēka apziņas un bezapziņas procesiem un to ietekmi uz indivīda dzīvi ir aktuāli joprojām, turklāt iekļauj arī daudzus vēl neatbildētus jautājumus, piemēram, par indivīdam neapzināto procesu ietekmi uz apziņas darbību. Psihes darbību pētot un pakļaujot noteiktām praksēm, iespējams cīnīties ar dažādām tās problēmām, tostarp, depresiju un melanholiiju. Būtiski tas ir it sevišķi 21. gadsimta steidzīgajā dzīves ritmā, kas bieži vien liek cilvēkiem ciest no stresa izraisītām veselības problēmām. Par spīti šiem it kā negatīvajiem aspektiem, kas pētāmi psihoanalīzes ietvaros, melanholiija jau sen tiek saistīta arī ar radošo darbību. Vēlējos uzzināt, kā šo psihes stāvokli, ko, šķiet, piedzīvo liela daļa indivīdu, skaidro psihoanalītiķi un filozofi, un kā tās procesi spēj ietekmēt un kādas attiecības veido ar literāro darbību. Tā kā Jūlija Kristeva ir viena no pirmajām autorēm, kura veikusi pētījumus, apvienojot lingvistikas un psihoanalīzes teorijas pagājušā gadsimta otrajā pusē, arī šīs interpretācijas ir jaunas un, iespējams, pakļaujamas vēl padziļinātākiem pētījumiem un papildinājumiem..

Pirms pētījuma problēmas un mērķa apraksta būtiski precizēt, kā mūsdienās melanholiija tiek definēta vispārīgi un kāda ir termina vēsture, kas ņemta par pamatu turpmākam tās skaidrojumam jau psihoanalīzes ietvaros. Melanholiija ir dziļu un progresējošu skumju izjūta, kurai visbiežāk tiešs, acīmredzams iemesls nav nosakāms. Tā Senajā Grieķijā saukta arī par melno žulti¹, kas bieži vien tiek saistīta ar viduslaiku medicīnu un zinātņi, kurā melanholiija tiek asociēta ar četriem miesas noskaņojumiem, starp kuriem tā tiek saistīta ar melanholisko subjekta temperamentu. Mūsdienās termins vairāk tiek skaidrots kā viens no subjekta mentālo stāvokļu apzīmētājiem, kaut gan melanholiija interpretēta arī kā iespējams kultūras noskaņojums kopumā,² ko sīkāk, balstoties uz Kristevas idejām, plānoju aprakstīt arī šajā darbā. Turklāt terminu saistot ar nomāktība un ar skumju izjūtu, tas saistāms arī ar depresijas jēdzienu, kas paver iespējas problēmu skatīt arī no psihoanalītiskās un psihiatrijas viedokļa.

Pētāma problēma šajā darbā ir melanholijas attiecības ar subjekta poētisko darbību, balstoties uz Jūlijas Kristevas psihoanalīzes un psiholingvistisko teoriju. Tāpēc kā darba **mērķi** esmu izvirzījusi noskaidrot, kā melanholiija ietekmē subjekta literāro darbību, un kā zaudējuma piedzīvošanas rezultātā var tapt poētiskais darbs. Lai to sasniegtu, esmu izvirzījusi šādus uzdevumus: izpētīt galvenos Jūlijas Kristevas darbus, kuros viņa rakstījusi par šo

¹<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/melancholy?q=melancholy>
sk.23.05.2014

² **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, Rīga, Minerva, 2009
113. lpp.

problēmu, veikt teksta analīzi un noskaidrot, kā melnholija tiek interpretēta raugoties no psihoanalītiskās prizmas, kas šajos psihes procesos kā valodas tapšanas potencialitāte ir visbūtiskākais, kā melnholija ietekmē zīmju un valodas veidošanos, kādas attiecības tā veido ar literāro darbu, izpētīt Kristevas melnholijas psihoanalīzes literāro analīzi Žerāra de Nervāla dzejolim *Nelaimīgais* un veikt secinājumus. Plānoju to sasniegt, veicot dažādu Jūlijas Kristevas un temata komentējošās literatūras izpēti, cenšoties skaidrojumu iegūt pēc iespējas daudzpusīgāku un, iespējams, atrast viņas teorijas papildinājumus saistībā ar šo tematu.

Pētījuma struktūra sastāv no trīs nodaļām, ievada, izmantotās literatūras apskata un tā saraksta, kā arī secinājumiem. Visas nodaļas iedalītas divās daļās. Lai radītu priekšstatu par melnholijas lomu psihoanalīzē, pirmajā no tām tiks veikts ieskats mentālā stāvokļa problēmas izklāstā Jūlijas Kristevas psihoanalīzē, pētot gan Z. Freida ietekmi, gan filozofes papildinošos elementus par mātes zaudējuma lomu melnholijas procesos. Otrā nodaļā tiks aprakstīts, kā melnholiska zaudējuma pārdzīvojumu rezultātā var tapt valodiskie apzīmējumi, sākotnēji nošķirot Kristevas skaidrotās pirmatnējās zīmes no simboliem, bet pēc tam aprakstot, kā subjekta valodas lietojums kalpo par liecību melnholiskā zaudējuma piedzīvošanai. Lai darbā pētīto ideju izpētītu, ne tikai aprakstot tās teoriju, trešā nodaļa veltīta konkrētam piemēram, kura izklāstā melnholija spēlējusi īpašu lomu literārajā darbībā romantisma laikmetā un kā, pateicoties pārdzīvojumu atveidei tā literatūrā, sasniedzams triumfs pār zaudēto. Lai to pierādītu, šajā nodaļā tiks pētīta romantisma laikmeta rakstnieka Žerāra de Nervāla dzejoļa *Nelaimīgais* psihoanalītiski literārā analīze Kristevas izpildījumā.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Darba tapšanā izmantoti gan vairāki Jūlijas Kristevas darbi, gan viņas ideju papildinošā un komentējošā literatūra. Kā būtiskākais viņas darbs šī pētījuma izstrādē ir grāmata *Melnā saule* (1989), ko no franču uz angļu valodas tulkojis Kolumbijas Universitātes profesors un bijušais franču departamenta vadītājs Leons Rodiezs (1917 – 2003). Grāmatā autore apraksta, kas ir melanholija un kā tā līdzīgi depresijai ievietojama arī mākslas, literatūras, psihoanalīzes un filozofijas diskursā. Kristeva tajā pēta arī, kādu lomu tā spēlē uz indivīda literāro darbību, analizējot vairāku rakstnieku un mākslinieku, piemēram, Žerāra de Nervāla un Fjodora Dostojevska, darbus. Darbā *Melnā saule* iekļauta arī šī pētījuma noslēgumā izmantotā nodaļa *Žerārs de Nervāls, nelaimīgais dzejnieks*, kurā filozofe analizē dzejoli *Nelaimīgais* (1853), kurā izmantota melanholijas kā melnās saules metafora. Kristeva no tās iedvesmojas un tai par godu nosauc arī savu grāmatu. Diemžēl nodaļa izmantota no cita avota, proti, rakstu krājuma *Psihoanalītiskais literārais kriticismis* (1994) ierobežotās literatūras pieejamības dēļ. No tā izpētei iegūts arī analizētais dzejolis, kurš pētījumā tiek citēts.

Vērtīgi pētījuma izstrādei ir Jūlijas Kristevas galveno darbu fragmentu krājumi *Kristevas lasītājs* (1986) un *Portatīvā Kristeva* (1997), jo tajos strukturēti apkopots daudz vērtīgas informācijas no dažādiem filozofes pētījumiem vienuviet. Abi tapuši sadarbībā ar Kolumbijas Universitātes presi Ņujorkā. Pirmais no tiem veidots kā visaptverošs ievads Kristevas darbībā, iekļaujot viņas svarīgākās esejas filozofes karjeras laikā, iedalot tās semiotikas, psihoanalīzes un politikas kategorijās. Savukārt *Portatīvā Kristeva* krājums koncentrēts uz autores galveno ideju izklāstu, balstoties uz pēdējo divu dekāžu laikā radītajiem darbiem par filozofijas, literatūras teorijas, lingvistikas, psihoanalīzes un citu virzienu problēmām kopš krājuma iznākšanas, kas grāmatā sakārtotas gan pēc kategoriskas, gan hronoloģiskas secības.

Raksts *Par melanholisko iztēli*, kas publicēts humanitārajā kultūras, teorijas un politikas žurnālā *Jaunie Veidojumi Nr. 3* ziemas izlaidumā (1987) Londonā, izmantots, lai atklātu Kristevas koncentrētu ideju izklāstu par ceļu no melanholiskā zaudējuma piedzīvošanas līdz tā poētiskam atdarinājumam. Arī šo tekstu tulkojis Leons Rodiezs. Savukārt filozofes raksts *Džoto prieks* Londonas Mākslas Universitātes pasniedzēja Kristofera Kul-Vanta veidotajā mākslas filozofu tekstu krājumā *Mākslas filozofi, sākot no Kanta līdz postmodernistiem* (2010) izmantots, meklējot autores skaidrojumu par mākslas radītāju un tā uztvērēju, kā arī to atšķirīgo skatījumu uz radīto mākslas darbu. Pētījumā izmantots arī paša Kul-Vanta teksts, kas rakstīts ievadā filozofes rakstam par Holbeina mirušā Kristus simbolu, un skaidro veidus, kā izprast indivīda runu un valodu. Kopumā Kul-Vanta veidotais krājums nozīmīgs ar tā

koncentrēto dažādu filozofu izklāstu, rakstot un analizējot dažādus mākslas darbus un to apvienojot ar savām filozofiskajām idejām, kas, izlasot grāmatu, lasītājam var sniegt vispārēju priekšstatu par mākslas filozofijas un estētikas jautājumiem.

Lai izpētītu, uz kā balstīta Kristevas melanholijas psihoanalītiskā interpretācija pētījumā izmantota Zigismunda Freida eseja *Sēras un melanholija* (1917) 2005. gada izdevniecības *Penguin Books* Londonas izlaidums. Tajā melanholiju Freids apraksta visplašāk no saviem darbiem un piešķir tai īpašu psihoanalītisko nozīmi, kas tiek izmantota joprojām. Skumjas viņš tajā saista ar sērām un apraksta to gan kopīgās, gan atšķirīgās īpašības ar melanholiju.

Jūlijas Kristevas raksts *Kontrdepresants – psihoanalīze*, kas arī oriģināli ir viena no nodaļām viņas grāmatā *Melnā saule*, izmantots kā teksta latviskais tulkojums no kulturoloģijas žurnāla *Kentaurs XXI Nr. 48* (2009), kura numura tēma veltīta melanholijai. Tas ir vienīgais pētījumā izmantotais avots latviešu valodā, ko tulkojusi filozofe Ieva Lapinska (1974 – 2010). Pat ja teksts pētīts un pieejams arī angļu valodā, šis uzskatīts par vērtīgu, jo atklāj idejas šī pētījuma autora dzimtajā valodā, kas izpratni par tekstā pausto spēj paplašināt un pilnveidot. Raksts nozīmīgs, atklājot Kristevas melanholijas psihoanalītisko skaidrojumu un tā radniecību ar Freida idejām, kalpojot kā ievads psihoanalītiski literārajai mākslas darba analīzei, kas seko grāmatā *Melnā saule*.

Lai papildinātu izmantotos filozofes darbus, pētīta arī komentējošā un viņas ideju papildinošā literatūra. No tiem avoti, kas izmantoti latviešu valodā, ir amerikāņu filozofes un dzimtes jautājumu teorētiķes Džūdītas Batleres (dz.1956) grāmata *Dzimtes nemiers* (1990), ko no angļu valodas tulkojusi Dita Ābola, un Latvijas Universitātes profesores Skaidrītes Lasmanes darbs *20. gadsimta ētikas pavērsieni* (2004), kurā viņa iepazīstina ar 20. gs. nozīmīgākajām ētikas teorijām, to izraisītajām sekām un ietekmi uz kultūru, iedalot jautājumus valodas analīzes, dekonstruktīvisma, komunikatīvās ētikas u. c. kategorijās, tostarp, ierindojojot arī Kristevas semiotiskā un simboliskā nošķiruma aprakstu. Savukārt grāmatā *Dzimtes nemiers* Batlere vairāk pievērsusies dzimtes identitātes un feminisma jautājumiem, grāmatu iedalot nodaļās, kas veltītas dzimtes un dzimuma iekāres subjektiem, aizlieguma psihoanalītiskajiem aspektiem, kā arī ķermeņa problemātikas jautājumiem. Melanholiju viņa aprakstījusi psihoanalīzes un dzimtes identitātes formatēšanās problemātikas ietvaros, balstoties arī uz Freida idejām.

Grāmatas nosaukumus *Jūlija Kristeva* (2004), šķiet, jau liecina, ka visticamāk tas ir viens no Rūtledžas domātāju sērijas darbiem, tā lakoniskuma un arī citu tādā pašā veidā, proti, pētīto ideju autoru vārdā nosaukto darbu dēļ. To uzrakstījusi Emorijas Universitātes ASV filozofijas profesore Noela Makafē, kas grāmatā sniedz ieskatu Kristevas galvenajās, atslēgas teorijās. Tas var kalpot kā labs materiāls studentiem, lai kompakti iepazītos ar autores

svarīgākajām idejām, kā arī gūtu ievadu turpmākām studijām par Kristevas aprakstītajiem tematiem.

Savukārt viens no vairāk filozofes ideju papildinošajiem tekstiem, kas izmantoti šajā pētījumā, ir Makvairas Universitātes socioloģijas profesora Džona Lehtes darbs *Transcendence, fiksācija un ticība iztēles nepastāvībā*, kas publicēts grāmatā *Julia Kristeva 1966 – 96: estētika, politika, ētika* (1998). Tajā autors savieno viņas un arī citu autoru psihoanalīzes uzskatus ar fenomenoloģijas idejām. Grāmata ir izdevniecības Taylor & Francis Londonā humanitārā, mākslas un kultūras žurnāla *Parralax* astotais izdevums 1998. gada vasarā. Darbā apvienoti gan dažādi raksti, kas papildina Kristevas idejas, gan citu ar to saistītu autoru grāmatu recenzijas. Savukārt Dienvidilinoisas Universitātes asociētās profesores Sāras Bērdsvorsas raksts *Mīlestības pazaudētais darbs: subjektivitāte, māksla un politika*, kas publicēts Kristevas idejām un to papildinājumu veltītajai grāmatai *Psihoanalīze, estētika un politika Jūlijas Kristevas darbos* (2009) arī ir ar inovatīvām idejām, balstoties uz franču filozofes uzskatiem, piepildīts darbs. Tajā viņa uzsver mīlestības lomu gan cīnoties ar melanholiskajām ciešanām, gan tās ietekmi un mākslas procesiem, kas iekļauts grāmatas nodaļā par intimitātes uz politisko vērtību zaudējuma problemātiku. Citi raksti grāmatā sakārtoti arī pēc *vardarbības kā izrādes* un *divu galveno Kristevas apgalvojumu* nodaļu iedalījuma.

1. IESKATS PAR JŪLIJAS KRISTEVAS MELANHOLIJAS PROBLĒMAS PSIHOANALĪTISKO RISINĀJUMU

1.1. Psihoanalītiskā melanholijas interpretācija: Z. Freida ietekme

Jūlija Kristeva (dz. 1941) - pašlaik profesore Parīzes Didro Universitātē - ir bulgāru izcelsmes franču filozofe. Viņa darbojusies psihoanalīzes, lingvistikas, semiotikas, feminisma un kultūras studiju izpētē. Kristeva ir nozīmīga ar veikumu franču poststrukturālisma attīstībā un darbību teorētiskajā žurnālā *Tel Quel*.³ Autorei ir plašs darbību un interešu loks, kā arī pašai sava starpdisciplinārā pieeja dažādām teorijām. Tas ļauj uz viņas aprakstītajām tēmām raudzīties no vairākiem aspektiem, kā arī radīt jaunus jautājumus. Autore specializējusies arī literatūras teorijā un pati raksta noveles un romānus, piemēram, *Samuraji* (1990) un *Sirmgalvis un vilki* (1994). Šajā darbā tiks pētīti Kristevas psihoanalīzes un poētiskās interpretācijas savienojumi, skaidrojot melanholijas procesus. Viņas svarīgākie darbi psihoanalīzē ir *Mīlestības stāsti* (1983) un *Melnā saule* (1979), kurā viņa pievērsusies melanholijas un tās pavadizjūtu tēmas plašākam aprakstam. *Melnā saule* ir viena no Kristevas nozīmīgākajām grāmatām, jo tajā tiek aprakstītas viņas poētiskās un psihoanalītiski simboliskās interpretācijas un papildinājumi Zigismunda Freida (1856–1939)⁴ melanholijas pētījumos. Tos viņš visplašāk aprakstījis darbā *Sēras un melanholija* (1917), ko par pamatu savam melanholijas psihoanalītiskajam skaidrojumam ņēmusi arī filozofe. Šajā apakšnodaļā tiks aprakstīta Freida skaidrojuma ietekme uz Jūlijas Kristevas interpretāciju, pieņemot, ka viņa ir viena no psihoanalītiķa ideju sekotājām un savus apsvērumus par melanholiju ir balstījusi uz klasisko psihoanalīzes teoriju.

Sērošana un melanholija, balstoties uz Freida uzskatiem, ir ļoti līdzīgas un tām var būt vienots cēlonis, taču atšķirīgas sekas. Tās ietekmē Es struktūras veidošanos, piedzīvojot kāda mīlestības objekta zaudējumu un var rasties dažādi - šķiršanās, nāves, emocionālas saiknes pārraušanas gadījumā vai zaudējot subjektam ko nozīmīgu: piederību valstij, mājas, ideālus,

³<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100044129>
sk.14.04.14.

⁴ Zigismunds Freids, dzimis Simha Šlomo, ir austriešu psihoterapeits, neirologs un viens no pirmajiem ir uzsvēris bezapziņas nozīmi neirotikā un normālā uzvedībā. Viņš ir dibinājis psihoanalīzi gan kā personības teoriju, gan praksi un norādījis, ka bezapziņas procesi var ietekmēt arī apziņas darbību. Lielu ieguldījumu autors devis izstrādājot psihoanalīzes teoriju, kurā tiek aplūkoti tādi elementi kā cilvēka seksualitāte, *Es* trīsdaļīgā struktūra u.c. Freids domā, ka dzīvīvajam apriori piemīt tieksme atjaunot savu sākotnējo organisko stāvokli jeb tiekties pēc nāves, kas cieši saijūgta ar agresivitāti. Dvēseli viņš pielīdzina kaujas laukam, kurā sadursme notiek starp tieksmēm, iekāri un nāves dziņu⁴. Šie uzskati ir būtiski viņa melanholijas mehānisma izveidē, ko viņš visplašāk apraksta darbā *Sēras un melanholija* (1917). Citi viņa svarīgākie darbi ir *Totēms un tabu* (1913), *Sapņu interpretācija* (1899), *Ego un Tas* (1923), *Grupās psiholoģija un Es analīze* (1922) u.c.

brīvību u.tml. Zaudētais var būt ne vienmēr miris vai pazudis, bet arī pārstājis būt vai vairs nav atbilstīgs subjekta mīlamā priekšstatam. Šādos gadījumos grūti noteikt, kas tiek zaudēts. Freids saka, ka pats pacients to var nezināt - viņš var nojaust, kuru ir pazaudējis, bet ne tieši ko⁵. Zaudējums var atklāties dažādos veidos un var būt problemātiski atrast sēru vai melanholijas problēmu sakni, jo tā var slēpties indivīda bezapziņā.

Lai konkretizētu, gan Freids, gan vēlāk Kristeva interpretē, ka melanholijas mehānisms strādā, kad indivīds zaudēto objektu pārņem par savas psihe daļu un rada tā imitāciju. Tas ļauj it kā glābt mīlestību, kas izjūta pret zaudējumu⁶, un paturēt kamēr nav ar to nav atrisinātas nepabeigtās attiecības. Objekts it kā tiek pārņemts uz citu, kas izjūt par to pārdzīvojumu. Proti, melanholiķis atsakās pieņemt zaudējumu un cenšas to atdzīvināt savā psihē⁷. Melanholija liecina par pieķeršanos skumjām, zaudējumam un visam, kas ar to saistīts, izslēdzot iespēju uzmanību vērst uz citiem objektiem. Indivīds nevēlas atsacīties no šādas libidinālās pozīcijas, pat ja ir iespējams reāls nepieciešamā objekta aizvietošanas, kas spētu remdēt sāpes. Taču novēršanās no īstenības var izsaukt halucinācijas un citus psihiskus traucējumus⁸. Tātad zaudējums ir novērsis subjekta uzmanību no apkārtējā tādā mērā, ka tam neinteresē nekas, kas nav saistīts ar objektu. Rezultātā rodas paškritiska attieksme, nosodījums, dusmas un agresivitāte, kas vērsta uz sevi, cenšoties to raidīt pret internalizēto struktūru un risinot ar to strīdus. Melanholijas gadījumā Es struktūrā turpinās nomāktības veidošanās un ir grūti noteikt, kas veic Es absorbciju, lai to varētu efektīvi novērst⁹. Rezultātā visas šīs darbības tiek nodarītas pašam subjektam.

Melanholija piekļūst apziņas stāvokļiem un spēj tos būtiski ietekmēt. Lai gan sākotnēji minētās pazīmes vērstas pret zaudējumu, imitācijas rezultātā tās nostājušās pret pašu indivīdu. Ieklausoties melanholiķa pašsaustīšanās, var pamanīt, teiktais ir attiecināms uz zaudējumu. Dažreiz var šķist, ka cietējs sniedz precīzu aprakstu par savu tā brīža psiholoģisko situāciju. Tas atbilst realitātei, ka pastāv psiholoģiskas problēmas, kas viņam būtu jāatrisina¹⁰. Rezultātā ir iespējams, ka melanholiķim piemīt spēja realitāti saskatīt skaidrāk, ja tas atbilst nepieciešamībai pēc kritiska un skarba redzējuma. Iespējams, tādā veidā iespējams nokļūt līdz sapratnei pašam par sevi, lai gan nonākšana līdz tam var būt diezgan sāpīgs process. Melanholiķis var tiekties sevi nogalināt, vēloties pārtraukt zaudētā objekta radītās ciešanas.

⁵Freud S., *On Murder, Mourning and Melancholia*, London, Penguin Books, 2005, 205.lpp.

⁶Batlere Dž., *Dzimtes nemiers*, Rīga, Mansards, 2012, 88. lpp.

⁷Turpat.

⁸Freud S., *On Murder, Mourning and Melancholia*, 204. lpp.

⁹Turpat, 205. lpp.

¹⁰Turpat, 207. lpp.

Tādēļ strīds un neatrisināto attiecību turpināšana notiek nevis ar zaudēto objektu, bet gan iekšējā dialogā starp sevi un jauno, zaudējuma imitējošo psihes daļu.

Kristeva pārņem šo skaidrojumu un raksta par t. s. zaudēto Lietu. Melanholijas iemesls ne vienmēr ir konkrēts objekts, bet gan Lieta, kas nav definējama vārdos un ir vēlmes objekta rašanās cēlonis. Melanholiķis var kļūt atkarīgs no tās, savukārt tā var kļūt par subjekta ienaidnieku un nodarīt tam kaitējumu. Arī viņa piekrīt, ka var rasties paradoksāla situācija, kad pazaudēto var joprojām mīlēt, tajā pat laikā to ienīstot aiziešanas dēļ. Kristeva raksta, ka melanholiķis var atrasties integritātes un identifikācijas problēmās ar centieniem aizvietot zaudējumu. Tāpat kā Freids viņa melanholiju interpretē kā ilgstošu bezdibeņa sajūtu, dziļu un sāpīgu nomāktību, kuras ietekmē zūd dzīves jēga, interese par ār pasauli, rodas pasivitāte un patstāvīgi pašpārmetumi. Šādu stāvokli izraisa skumjas, kas tiek nemitīgi paturētas sevī, tukšuma sajūta un vilšanās. Tas liecina par subjekta „nemācēšanu zaudēt”¹¹ un rada iesaistītu, ka dzīve ir nāves dzīvošana¹² un kalpo kā apliecība tās absurdam un nejēdzībai, par ko runājuši arī citi filozofi, piemēram, vācu eksistenciālisma domātājs Martins Heidegers (1889 – 1976)¹³. Melanholija veicina subjekta dzīves ritma palēnināšanos un nevēlēšanos kaut kur iesaistīties. Tas, manuprāt, rada gredzenveidīgu iedarbību, kuras ietekmē depresīvais noskaņojums turpina augt, tā paša attīstības dēļ.

Kristeva precizē, ka psihiskās vājības ir raksturīgas arī tiem, kuri viegli pakļaujas savam garastāvoklim un tādā veidā vienkāršāk var ieslīgt patstāvīgās skumjās. Nemainīgas emocijas var negatīvi ietekmēt subjekta dzīves kvalitāti un veicināt melanholijas veidošanos savas vienmuļības dēļ. Filozofe domā, jo lielāka iespējama noskaņojumu daudzveidība pat tikai skumju kategorijā, jo lielāku pretestību tas paredz, cīnoties pret noturīgu depresiju. Tāda veidā tas veicina arī kreativitāti, ietekmējot gan subjekta ritmu, gan valodas lietojumu¹⁴. Šķiet pastāv daudzi un dažādi veidi kā cīnīties ar melanholisko cēloni.

Nepieņemot zaudējumu un nerodot tūlītēju kompensāciju, subjekta ievainojums aug un var iedarboties kā tā patības zaudējums. Viena no melanholijas pavadizjūtām, par kurām raksta gan Freids, gan Kristeva, ir narcisms. Tas ir klātesošs un atrodas mijiedarbē ar subjekta mentālajiem pārdzīvojuma procesiem¹⁵. Narcisms top, subjektam iemīloties savā attēlā un izvairoties no apzīmējuma piešķiršanas zaudējumam vai norādot uz savu nepilnīgo Es struktūru, kurā parādījusies brīva vieta. To var radīt ne tikai zaudēts objekts, bet arī nedefinējams un agrīns ievainojums, kas nav attiecināms uz ārējo pasauli. Sērīgais indivīds

¹¹ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 111. lpp.

¹² Turpat, 110. lpp.

¹³ Nozīmīgākie darbi – *Esamība un laiks* (1927), *Kants un metafizikas problēma* (1929) u.c.

¹⁴ **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, New York, Columbia University Press, 1997, 193. lpp.

¹⁵ **Kristeva J.**, *Black Sun*, New York, Columbia University Press, 1989, 5. lpp.

tādējādi iemīlas sevis radītajās aizstājošajās skumjās, kas ir viņa patības daļa. Freids domā, ka nokļūstot melanholijas stāvoklī dažas iezīmes tiek aizgūtas no sērām, bet citas no narcistiskās objekta izvēles procesa. Kristeva to saista ar indivīda primārās identifikācijas darbību, kas var balstīties uz objektu un tiek pieņemts indivīda psihē kā zaudētā aizstājums.¹⁶ Rezultātā var parādīties bailes, kurām raksturīga nedrošības sajūta, ja tiktu pazaudēts aizvietotājs vai pats kā tā nesējs¹⁷. Tātad subjekta zaudējuma apstrāde psihē var radīt sarežģījumus ne tikai, radot tā aizstājumu, bet arī tālākā ietekme.

Depresīvas personas neaizsargā sevi no nāves, bet gan no erotiskā, proti, zaudētā objekta piedāvātajām ciešanām. Melanholiķi nespēj paciest Erosu. Mijiedarbība ar nedefinējamo lietu pastāv līdz negatīvais narcisms ļauj tai tiekties pie nāves iemiesojuma, jo pārdzīvojumi ir piesaistīti šai lietai¹⁸ un nevar no tās atrauties, lai iegūtu citu zaudējuma izpratni. Interesanti, ka Kristeva dzīves un nāves dziņu attiecības pielīdzina traģikomēdijai, jo šajā gadījumā Eross tiek skaidrots kā pretējība Tanatosam, lai gan, pateicoties Tanatosam, Eross ir iespējams¹⁹, bet vēlāk tam ir pakļauts, jo nāves iestāšanās izbeidz jebkuras citas dziņas. Tādā veidā iekāre un Eross kļūst par nāves priekšnoteikumu, bet melanholiķis, šķiet, attīstot dziņu pēc nāves savu pārdzīvojumu iespaidā dažkārt vēlas arī izlaist iekāres stadiju. Balstoties uz Kristevas atziņām, narcisms varētu tikt interpretēts ne tikai kā viena no melanholijas pavadzījūtām, bet arī kā iespējami būtiska melanholiskā procesa un pārdzīvojuma sastāvdaļa. Proti, tas arī ir viens no veidiem, kā subjekts cenšas risināt melanholiju. Filozofe atsaucās uz Freidu, ka narcisms var atklāties divos veidos – subjektam vēršot savu mīlestību pašam pret sevi vai kādu citu.²⁰ Tātad būtisks arī melanholijas psihoanalītisko procesu skaidrojumā ir autoru izveidotais mīlestības koncepts. Manuprāt, šādas mīlestības vērsana var tikt pārdēvēta kā mierinājuma meklējums zaudējuma iespaidā, aizstājot un vēršot savu mīlestību uz kaut ko jaunu, iespējami dziedinošu, no kā izriet arī iespējama tieksme iesaistīties dažādos mīlestības piedzīvojumos. Atsaucoties gan uz Freidu, gan Kristevu, mīlamais objekts tiek simbolizēts kā kaut kas ārpus haosa, noraidījuma un bojā ejas.²¹ Tas nozīmē, ka tas ir kaut kas, kam subjekts piedēvē stabilitāti un pat nemirstību, taču bieži vien nespēj piepildīt šīs cerības un sev sagādā papildus vilšanos un ciešanas.

¹⁶ **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, 140. lpp.

¹⁷ Turpat, 195.lpp.

¹⁸ Turpat, 192.lpp.

¹⁹ Turpat, 145. lpp.

²⁰ Turpat, 137. lpp.

²¹ Turpat, 138. lpp.

Objekts var tikt idealizēts un saistīts ar jaunizveidotu iekāri un Erosu. Tomēr pastāv arī izņēmuma gadījumi, kuros mīlestība tiek attiecināta uz kaut ko nelibidinālu²² un ietekmē indivīda identifikācijas procesus. Balstoties uz Freidu, Kristeva piemin divus šādus ar mīlestību saistītus identifikācijas veidus – primāro, arhaisko, vainas izjūtas un uz mātes objektu vērsto identifikāciju²³, kas varētu būt saistāma ar subjekta mātes zaudējuma pārdzīvojumu, un identifikāciju, kurā objekts jau ir iekļauts indivīda ego struktūrās un vairāk vērsta uz libidinālas mīlestības kultivāciju.²⁴ Šķiet, abi ar mīlestību saistītie identifikācijas veidi sakrīt ar Freida melanholijas mehānisma skaidrojumu par zaudējuma piedzīvošanu. Pirms narcistikās mīlestības tapšanas par tā sākuma stadiju tiek pieņemts subjekta tukšuma izjūta²⁵, kas nozīme kaut kā trūkumu un tāpēc arī zaudējumu un nepieciešamību to labot. Turklāt tāpat kā melanholijas arī narcisma tukšuma un zaudējuma izjūtai Kristeva un Freids var jautāt – kas ir tā cēlonis?²⁶ Vai ir iespējams to universāli noteikt? Kādi ir kritēriji, subjekta aizstātajam elementam? Vai šie jautājumi nav pārāk abstrakti, lai tiem meklētu atbildes?

Interesanti, ka Freids un Kristeva caur šo narcisma skaidrojumu nojauc t. s. stereotipu par narcista nespēju mīlēt nevienu citu, izņemot sevi, saistot to ar histērijas klātesamību.²⁷ Tas varētu būt skaidrojams kā narcista vēlme aizpildīt trūkstošo zaudējumu. Process ir saistīts ar spēcīgiem emociju uzplūdumiem un tieksmes pazudušo ātrāk atrast un internalizēt kā sava ego daļu – mīlamo, ideālu. Turklāt ne vienmēr ir zināms, kas tiks ievietots tukšuma un zaudējuma vietā,²⁸ un kādas varētu būt sekas, to pazaudējot vēlreiz. Melanholiskā zaudējuma un narcistikās identifikācijas procesus Kristeva saista arī reliģiskajiem aspektiem. Viņa, piemēram, atsaucas uz viduslaiku filozofiju, tostarp, Dominikāņu ordeņu mūka un domātāja Akvīnas Toma (1225 – 1274)²⁹ idejām, ka pašmīlestība ir atbalstāma, jo no tā izriet arī tās attiecināšana uz Dievu.³⁰

Secinājumos var apgalvot, ka Jūlijas Kristevas melanholijas psihoanalītiskajā interpretācijā būtisku lomu spēlējušas arī Freida idejas. Tomēr skaidrojums ne vienmēr var būt tik viennozīmīgs, pat tad, ja tiek attiecināts tikai uz psihoanalīzes nozari. Melanholijai ir iespējamās dažādas izpausmes un nosacījumi, kā arī pavadproblēmas un procesi, piemēram,

²² Turpat, 146. lpp.

²³ Turpat.

²⁴ Turpat.

²⁵ Turpat, 139. lpp.

²⁶ Turpat, 140. lpp.

²⁷ Turpat, 147. lpp.

²⁸ Turpat, 154. lpp.

²⁹ Nozīmīgākie darbi - studentiem paredzētie konspekti *Teoloģijas summa* un *Par katoļticības pamatiem*.

³⁰ **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, 175. lpp

sēras un narcisms, kas arī var būt būtiski melnholijas mehānisma darbībā. Melnholija, par kuru raksta Freids, iegūstama subjektam piedzīvojot nopietnu zaudējumu, kas var būt cilvēks, lieta vai parādība un var aptvert plašu indivīda interešu loku. Bieži vien melnholiskais indivīds nespēj definēt, kas ir šis zaudējums, tāpēc pārdzīvojuma procesi, tostarp arī narcistiskā identifikācija, saistīti ar bezapziņas darbību un kā Kristeva to dēvētu t. s. melnholisko Lietu. Melnholijas mehānisms realizējas subjektam savā psihē aizstājot zaudēto objektu ar tā modeli. Tādā veidā viņš nenokārtotās un sāpīgās attiecības vērs pret sevi. Rezultātā objekta modelis kļuvis par vienu no indivīda psihes daļām. Indivīds var kļūt atkarīgs no tās, mīlot un reizē to ienīstot, lolojot un tajā pat laikā vērsot agresivitāti pret savu patības daļu. Būtisks tādā šajā problēmas skaidrojumā ir mīlestības un identificēšanās koncepts.

Melnholija var atklāties kā centieni aizpildīt subjekta psihes tukšos, nepilnīgos punktus, sākotnēji noraidot Erosu, bet tiecoties pēc nāves, lai gan Kristeva domā, ka tas ir pretrunīgi, jo nāves dziņa ir tā, kas definē iekāri, bet pati nespēj bez tās realizēties. Filozofe pievieno arī jaunas disciplīnas problēmas risināšanai, piemēram, tās atspoguļošanas valodas izveidē. Turklāt pastāv arī iespējamība melnholiju pārmantot, pašam subjektam individuāli nepiedzīvojot tās rašanās iemeslus, piemēram, reliģiskās un sociālās krīzes apstākļos.³¹ Tas nozīmē, ka zaudējot kādu tobrīd sabiedrībā atzītu ideālu, arī to subjekts izjūt kā trūkumu un var sākties melnholisks pārdzīvojums, kas var izplatīties pat sociālā mērogā. Turklāt atšķirīgos laikmetos tas uztverts dažādi, piemēram, salīdzinot ar viduslaiku kristietības ideāliem un vērtībām.

³¹ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 113. lpp.

1. 2. Melanholijas pirmsoidipiālais objekts: mātes zaudējums

Lai gan Jūlija Kristeva melanholijas psihoanalītisko skaidrojumu balsta uz Freida interpretāciju, filozofe to papildina ar precizējumiem³² un papildinošiem elementiem. Viens no būtiskākajiem viņas ieguldījumiem šī jautājuma izpētē ir pirmsoidipiālā³³ jeb pirmsvalodiskā objekta un mātes zaudējuma padziļinātais apraksts saistībā ar indivīda pārdzīvojumu procesu, sievietes kā nāves nesējas konceptu un primāro identifikāciju. Skaidrojums konkrētāk tiks aprakstīts šajā apakšnodaļā. To ir būtiski pieminēt tālākās melanholijas psihoanalītiski literārās dimensijas izpētei, jo tas saistāms ar Kristevas ideju, kā melanholijas procesi saistībā ar mātes zaudējumu kā pirmo skumju izraisītāju spēj ietekmēt valodu un subjekta kreativitāti nākotnē.

Pirms Freida oidipiālās stadijas filozofe uzsver pirmsvalodiskā līmeņa nozīmi. Tajā konkrēts zaudējums ir definējams vēl grūtāk, taču, šķiet, pastāv nenoteiktas lietas formā vai pat tukšumā, kas subjektā var ierosināt narcismu un tādējādi arī integritātes problēmas. Indivīds var kļūt atkarīgs no pirmsvalodiskās Lietas, mīlot un reizē ienīstot, lolojot un tajā pašā laikā vērsot agresivitāti pret to. Tā kļuvusi par viņa patības daļu. Kristeva to saista ar indivīda primārās identifikācijas darbību, kas var balstīties uz objektu un tiek pieņemts indivīda psihē kā zaudētā aizstājums³⁴ un tiek piedzīvots jau ārpus Oidipa kompleksa. Tomēr, interesanti, ka viņa patur arī Freida ideju par *personiskās pirms vēstures tēvu*, kam ir pakļauta primārā identifikācija un nodrošina sēras pēc Lietas.³⁵ Vēlāk tā sniedz saturu ne tikai pirmsvalodīgajā līmenī, bet arī ar oidipiālajā pārdzīvojumā un tieksmē pēc tēva falla. Rodas

³² Piemēram, pirms pētīt melanholiju, svarīgi atcerēties, ka, viņasprāt, tā ne vienmēr saprotama kā sinonīms vārdam *depresija*. Kristeva tos uzskata par kaut ko atšķirīgu, lai gan skaidra robeža ir grūti novelkama un abiem jēdzieniem var būt daudz kopīga (*Kentaurs XXI Nr. 48*; 2009, 114). Depresija, iespējams, varētu tikt skaidrota kā vājāka melanholijas forma vai tās paveids. Viņa domā, ka melanholiju konkrētos gadījumos nepieciešams arī nošķirt, lai būtu iespējams pētīt vairākus depresiju veidus, piemēram, narcisma, objektu vai neirotisko, kā arī meklēt to atbilstību konkrētiem gadījumiem. Viņa raksta, ka melanholija no neirotiskās depresijas bieži vien, piemēram, var atšķirties maniakālās fāzes pacēluma vai pasivitātes dēļ (*Kentaurs XXI Nr. 48*; 2009, 111). Šķiet, tas pilnībā nesakrīt ar Freida sākotnējo ideju, ka gan depresija, gan melanholija saistīta ar sērām par mātes objektu un, tām atšķiroties, nav iespējams ietekmēt intoleranci pret zaudēto objektu (*Black sun*; 1989,10). Tātad, balstoties uz Kristevu, melanholijai un depresijai ir kopēja pamata struktūra, taču tās ietvars var atšķirties. Tādā veidā dažos gadījumos varētu runāt par depresiju kā melanholijas daļu vai depresiju kā melanholiju, kas cīnās ar dažādiem apzīmējumiem vai cenšas tos pārveidot. Tomēr, šķiet, ka melanholijas psihoanalītiskais skaidrojums dažreiz var būt tik komplicēts, ka ne vienmēr no tā iespējami izriet arī depresijas klātesamība.

³³ Termins balstīts uz Freida psihoanalīzes teoriju par Oidipa kompleksu, kas izpaužās zēnam, vēl mazulim esot, iekārojot māti un esot greizsirdīgam uz tēvu. Pirmsoidipiālais šajā darbā domāts, kā bērna stāvoklis, vēl neizjutot šādas tieksmes pret vecākiem.

³⁴ **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, 140. lpp.

³⁵ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 116. lpp.

jautājums, kāda, balstoties uz Kristevas teoriju, ir loma mātes zaudējumam, ja tiek akceptēts Freida pirms vēstures tēva koncepts? Ko Freids domā ar pirms valodīgā tēva konceptu? Pirmā atbilde, šķiet, meklējama, salīdzinot, laikus, kad idejas jau minētajos darbos *Melnā saule* (1979) un *Mīlestības stāsti* (1983) ir publicētas. Freida pirms vēsturiskā tēva ideja vairāk akceptēta Kristevas agrīnajā darbā, bet šaubas par tās definējumu viņa minējusi vēlāk. Arī filozofe jautā, ko Freids domājis ar primārās identifikācijas konceptu un kādēļ melanholiķa psihē, pārņemot objektu, psihoanalītiķis to asociē ar tēvu un vēlāk arī tā pirms vēsturiskumu.³⁶ Šķiet, *Mīlestības stāstos* Kristeva problēmu vairāk izjautā un šaubās, kuras idejas ņemt vērā un kuras ne saistībā ar pirms valodiskā stāvokļa problēmu. Viņas interpretācija nešķiet tik normatīviska, kāda tā, iespējams, bijusi rakstot *Melno sauli*, pieņemot un mazāk kritizējot vairākas Freida un klasiskās psihoanalīzes idejas.

Izvairoties no pirmsoidipiālās identifikācijas definēšanas un, manuprāt, precizējot tās nelibidinālo raksturu, mātes mīlestības aizstājumu viņa dēvē par metaforisko identifikāciju.³⁷ Jautājumā par mātes un tēva lomu primārās identifikācijas procesos Kristeva piedāvā versiju, ka mātes zaudējums kalpo kā pirmais subjekta afektīvais, skumju un idealizācijas cēlonis, kas vairāk vada tāpat nelibidinālo identifikāciju un tieksmi aizpildīt tukšuma sajūtu, taču tēva loma parādās indivīda dzimtes identifikācijas tapšanā³⁸, kas vairāk atbildīga par subjekta libidinālajām tieksmēm. Tas būtu pamatojams ar Kristevas uzskatu, ka māte bērnu vienmēr mīl, piemēram, pat tad, ja viņš izvēlēties citu dzimtes identifikācijas objektu. Māte ir tā, kurš vienmēr vēlēties rūpēties, atbalstīt un aizsargāt bērnu no briesmām, rādīt piemēru un audzināt, neskatoties uz tā izvēlēm vai trūkumiem.³⁹ Tas nozīmē, ka māte subjektam sniedz beznosacījuma mīlestību. Tā kā viņas zaudējums ir pirmais tukšuma sajūtas izraisītājs subjekta dzīvē, šāda ideāla un apbrīnas objekta pārņemšana psihē var sajūgties arī ar narcisma melanholiķu un būt koncentrēta uz subjekta pašmīlestību kā centieniem aizsargāties no tukšuma sajūtas un šķiršanos no mātes.

Interesants šķiet jautājums, ko nozīmē šāda mātes mīlestība ne tikai indivīdam, bet pašai mātei kā subjektam? Vai tā būtu tiekšanās pēc viņas pašas zaudējuma aizstāšanas? Balstoties uz Freida Elektras kompleksa ideju, tā, iespējams, varētu būt neapzināta tiekšanās pēc tēva falla. Taču Kristeva tādā gadījumā atbildētu ar pretjautājumu, pēc kura falla – bērna vai pašas tēva?⁴⁰ Viņa atjautīgi pārinterpretē Freida jautājumu par to, ko vēlas sievietē uz jautājumu, ko

³⁶ **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, 141. lpp.

³⁷ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, New York, Columbia University Press, 1986, 239. lpp.

³⁸ **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, 142. lpp.

³⁹ Turpat, 148. lpp.

⁴⁰ Turpat, 152. lpp.

vēlas māte?⁴¹ Tādā veidā filozofe norāda uz sievietes kā mātes un dzimtas turpinātājas lomu un tās libidinālo identifikāciju, kas būtisku lomu spēlē gan pirms, gan pēc kļūšanas par māti kādam citam. Viņa, pieņemot Freida Elektras un Oidipa kompleksa ideju, psihoanalītiķa jautājumam par primāro identifikāciju „Kas to izraisa?” pretnostata „Kam ir tas, kas to izraisa?”.⁴² Viņa identifikācijas problēmu novērš no ontoloģiskā, bet vērš uz to, kam piederošs ir falls un tādējādi arī ietekmē indivīda psihes procesus. Rezultātā tas, piemēram, var atšķirt meiteņu un zēnu melanholisko pārdzīvojumu un dzimtes identifikācijas procesus, katram radot atšķirīgus nosacījumus kā kādam, kam falls ir piederošs vai nē. Tikai pateicoties šim pirmsvalodiskajam, nelibidinālajam un primārajam zaudējumam ir iespējama tālākā subjekta identifikācija, piemēram, ar dzimtes un erotiskā objekta izvēli, kļūstot par homo vai heteroseksuāli.⁴³ Turklāt bieži vien situācijas problemātiskums vairākkārt atkarīgs no tobrīd pastāvošajiem sociālajiem konstruktiem un kultūras kanoniem.

Balstoties uz mātes zaudējuma aprakstu, filozofe ievieš arī sievietes kā nāves nesējas konceptu. Arī šī ideja balstās uz Freida uzskatiem, ka pirmā mīlestība gan zēniem, gan meitenēm vienmēr ir vērsta uz māti.⁴⁴ Tomēr katram tas var izvērsties citādāk, vienam virzot dusmas uz māti, bet citam cenšoties to paturēt un aizsargāt. Taču, šķiet, abos gadījumos Kristeva nonāk pie atziņas, ka tas noved līdz tieksmei pēc nāves. Tas var realizēties, kā centieni nogalināt sevi par atdalīšanos no maternālā objekta, vai tieši otrādi – cenošoties no tā tikt vaļā, taču tiklīdz tas ir iemantots subjekta psihē, arī tad tā ir paša subjekta dziņa pēc bojāejas. Tādā veidā realizējas sievietes – nāves koncepts kā nāves dziņu aktivizējošais aspekts abējādās dzimtes identitātes iespējās.

Par ne mazāk svarīgu vērtēju Kristevas pievēršanos ne tikai psihoanalītiskajam problēmas skaidrojumam, bet arī piebildei par iespējamo saistību ar sieviešu bioloģiskajām reproducēšanās spējām un hromosomu funkcijām. Arī anatomiskie un fizikālie cilvēka ķermeņa nosacījumi ir cieši saistīti ar indivīdu psihes darbību un iespējamiem pārdzīvojumiem. Jautājums par subjekta identifikāciju un spēju pārvarētu zaudējuma melanholiju nav vienmēr saistāms tikai ar mātes zaudējumu, bet arī šķietamo nebeidzamību sievietes nemirstīgajai spējai vienīgajai turpināt dzimtu un dzemdēt.⁴⁵ Kā primārās un dzimtes identifikācijas process mainītos, ja arī vīrieši būtu spējīgi iznēsāt bērnu? Vai šāda iespējamība spētu atbrīvot indivīdus no sociālā spiediena, veicot pašidentifikāciju? Manuprāt, lai gan tas spētu samazināt konkrētu subjektu melanholiskās ciešanas, iespējams, tas varētu radīt arī

⁴¹ Turpat, 153. lpp.

⁴² Turpat, 158. lpp.

⁴³ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 124. lpp.

⁴⁴ **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, 147. lpp.

⁴⁵ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 125. lpp.

lielāku apjukumu, kas, iespējams, veicinātu melnholisko procesu pieaugumu sabiedrībā kopumā. Cilvēku kopumam būtu jābūt psiholoģiski sagatavotam šādām izmaiņām, taču tas būtu ilgstošs process, ņemot vērā, ka pašreizējais primārās un dzimtes identifikācijas modelis, šķiet, pastāvējis ilgu laiku.

Var secināt, ka Kristevas melnholijas procesu skaidrojumā būtiskāka loma nekā Freida idejās ir piešķirta pirmsvalodiskajai jeb pirmsoidipiālajai identifikācijai un centieniem rast zaudējuma, nenoteiktas lietas vai tukšuma aizvietotāju. To filozofe dēvē arī kā primāro vai metaforisko identifikāciju, lai gan pati apšaubā, ko Freids savos tekstos ir domājis ar primārās identifikācijas konceptu un t. s. pirms vēstures tēva lomu tajā. Kā Freida pirms vēstures tēva idejā būtu ievietojams mātes zaudējuma apraksts? Kristevas attieksme, šķiet, dažādos darbos un laikos nedaudz ir atšķīrusies. Savukārt, runājot par metaforisko identifikāciju, Kristeva centusies norādīt uz tās nelibidinālo, ideāla raksturu saistībā ar mīlestību pret māti. Pieņēmums pamatojas ar uzskatu, ka māte ir indivīds, kurš bērnam vienmēr būs gatavs sniegt beznosacījuma mīlestību. Turklāt tā kā tas ir viens no pirmajiem būtiskākajiem zaudējumiem subjekta dzīvē, tas tiek idealizēts un saistīts ar pirmo tukšuma sajūtu. Šādi pārdzīvojumi var realizēties arī kā pašmīlestība un subjekta kļūšana narcistiskam. Cenšoties atbildēt uz jautājumu, ko nozīmē mātes mīlestība ne tikai pašam indivīdam, bet arī viņa mātei kā subjektam, Kristeva skaidro, ka tas varētu būt saistīts ar falla iekāri, pamatojoties uz Elektras un Oidipa kompleksa idejām. Interesantas ir filozofes papildinošās idejas par sievieti kā nāves nesēju un tās lomu, spējot būt vienīgajai un mūžīgajai dzimtas turpinātājai. Viņa liek vaicāt, cik būtiska loma ir sievietei subjekta identifikācijas procesos kopumā? Ko nozīmē būt ar tik šķietami lielu, bet tajā pašā laikā determinētu varu sievietei pašai un citiem, kā arī sabiedrībai kopumā? Secinājumos par primāro identifikāciju, parādās jautājums, vai tā, iespējams, nav definējama arī kā subjekta psihes stāvokļu pārejas posms, gatavojoties dzimtes identifikācijai?

2. NO MELANHOLISKĀ ZAUDĒJUMA LĪDZ TĀ VALODISKAJAM APZĪMĒJUMAM

2.1. Jūlijas Kristevas semiotisko zīmju un simbolu nošķirums viņas psiholingvistiskās teorijas ietvaros

Lai gan Jūlija Kristeva ieguldījumu devusi vairāku filozofisko disciplīnu pētījumos, starp franču poststrukturālistu galvenajām idejām viņas interpretācijas nokļūst pateicoties apzīmēšanas jeb signifikācijas pētījumiem.⁴⁶ Lai noskaidrotu, kā melanholija spēj ietekmēt subjekta literāro darbību, manuprāt, pirmais solis ir izpētīt, kā procesi indivīda psihē spēj iespaidot simbolu un lingvistisko apzīmējumu veidošanos. Viens no pirmajiem darbiem, kurā Kristeva aprakstījusi savu psiholingvistisko teoriju un savdabīgi apvieno psihoanalīzes, semiotikas un lingvistikas idejas, ir *Poētiskās valodas revolūcija* (1974). Tajā galvenā ideja ir vērst uzmanību uz teksta autoriem kā stāsta radītājiem, ne tikai uz viņu jau veidoto informāciju.⁴⁷ Balstoties uz šī un darbā *Melnā saule* paustajām idejām, šajā nodaļā tiks aprakstīts, kā, balstoties uz Kristevas teoriju, melanholiskais zaudējums un pārdzīvojumi var ietekmēt subjekta spēju veidot valodiskos apzīmētājus, simbolu un literārā teksta izveidi. Lai to izklāstītu, vispirms jānoskaidro, kā psihes procesi un tajos pastāvošās zīmes un formas nošķiramas no simboliskajiem apzīmējumiem. To plānoju izpētīt šīs apakšnodaļas ietvaros, taču otrajā - noskaidrot, kāda ir melanholijas, šo simbolu un no tiem izrietošās valodas mijiedarbība. Tā kā teorija ir starpdisciplināra un pakļaujama dažādām interpretācijām arī citos filozofijas virzienos, piemēram, identitātes vai subjekta uztveres problēmai, uzmanība tiks vērsta Kristevas nošķirumam starp viņas definētajām semiotiskajām zīmēm un simboliem, galvenokārt ietekmējoties no franču psihoanalītiķa un filozofa Žaka Lakāna (1901-1981)⁴⁸ un Freida uzskatiem. Autore ietekmējusies arī no semiotikas un lingvistikas teoriju autoru, piemēram, šveiciešu lingvistiķa Ferdināna de Sosīra (1857 - 1913)⁴⁹ un britu valodas filozofa Džona Ostina (1911 – 1960)⁵⁰ priekšstatiem.⁵¹

Apgalvojums, ka gan apziņā, gan zemapziņā esošie pārdzīvojumi spēj ietekmēt arī subjekta veidu, kā tiek redzēta un apzīmēta pasaule, nešķiet nekas pārsteidzošs. Darbā *Melnā saule*, filozofe raksta, ka konkrētu simbolu atveidi literatūrā atpazīt spēj tie, kuri paši,

⁴⁶ **Lasmane S.**, *20. gadsimta ētikas pavērsieni*, Rīga, Zvaigzne ABC, 2004, 174. lpp.

⁴⁷ **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, New York, Routledge Critical Thinkers, 2004, 13. lpp.

⁴⁸ Nozīmīgākie darbi – *Loģiskais laiks* (1945), *Spoguļu stadija* (1949) u. c.

⁴⁹ Pazīstamākais darbs ir *Rakstot par vispārējo valodniecību* (1916)

⁵⁰ Nozīmīgākais darbs *Kā darboties ar vārdiem?* – balstīts uz lekcijām, kas pasniegtas no 1951 – 1954 Oksfordā

⁵¹ **Lasmane S.**, *20. gadsimta ētikas pavērsieni*, 175. lpp.

piemēram, izdzīvojuši melnholijas vai citus līdzīgus pārdzīvojumus, jo zina, ko nozīmē un kā ir tos izjust.⁵² Tas nozīmē, ka psihisko procesu apzīmēšana noteiktā veidā spēj par tiem stāstīt arī citiem. Tā ir kā informācijas saite, kas ļauj tai tapt pieejamai arī apkārtējiem. Tomēr šāds apraksts rada jautājumu par to, vai subjekts pats šādas norises spēj atpazīt? Vai indivīds var nojaust par bezapziņas procesiem un izprast to, kas sākotnēji izveidojies psihē un darbojas kā dzinējspēks viņa valodisko simbolu izveidē? Kā šos procesus nošķirt? Kristeva līdzīgi Freidam domā, ka afekta stāvoklis tiek piedzīvots bezapziņas līmenī, taču centieni problēmu risināt notiek apzinātajā psihes slānī.⁵³ Tas varētu būt iemesls subjekta nespējai izskaidrot savu simbolu un lietu apzīmējumu izmantojumu, taču, piemēram, turpināt aktīvi nodarboties ar rakstniecību. Tomēr vai tā vienmēr ir norāde uz melnholiskajam ciešanām?

Ietekmējoties no krievu izcelsmes amerikāņu lingvistiķa Romana Jākobsona (1896 – 1982)⁵⁴, Kristeva nošķir zīmju veidu, kas koncentrēts uz simboliskā un valodiskā apzīmējuma t. s. nulles līmeni. Tas sakņojas subjekta bezapziņā un ir atkarīgs ne tikai no mīlestības stāvokļiem un pārdzīvojumiem, bet arī tā negatīvajām sekām, piemēram, melnholiju un depresiju par mīlamā zaudējumu.⁵⁵ Tie ietekmē indivīda iztēli un dažādu abstraktu, arī neverbālu formu veidošanos jau pirmsvalodiskajā un tāpat arī pirmsoidipiālajā stadijā. Tādā veidā viņa vērš uzmanību uz ārpusvalodas parādībām un dziļu psiholoģiju.⁵⁶ Kristeva raksta ne tikai par valodisku, bet arī neverbālu komunikāciju, kas var būt balstīta uz pirmsvalodiskās fāzes zīmju izveides. Subjekts, cenšoties uzvarēt savu pārdzīvojumus, tostarp, melnholiju, sāk to dažādā veidā psihē apstrādāt, veidot un formatēt. Kristeva to sauc par sublimāciju, kurā, piemēram, caur ritmu, melodiju un dažādu citu diezgan abstraktu formu izveidi indivīds pakāpeniski veido dažādas zīmju sistēmas līdz tas vainagojas ar valodisku apzīmējumu, it kā prezentējot savu spēju valdīt pār zaudējumu.⁵⁷

Savukārt, ietekmējoties no Lakanā nošķīruma starp iztēli un simbolu kārtību, Kristeva aprakstītās zīmes sauc par semiotiskām, bet to, kas vēlāk parādās kā simboli indivīda ārējās izpausmēs – par simbolisko.⁵⁸ Abi ir neatdalāmas sastāvdaļas tālākajā apzīmēšanas, valodas un tās literārās izpausmes veidošanas procesā. Šāds skaidrojums arī radies iespaidojoties no franču lingvista Emīla Benvenistes (1902 - 1976)⁵⁹ valodas un psihoanalītiskā simbolisma

⁵² **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 110. lpp.

⁵³ Turpat, 123. lpp.

⁵⁴ Nozīmīgākie darbi – *Bērna valodas pētījumi* (1941), *Afāzija* (1941), *Priekšdarbi runas analīzei* (1952) u.c.

⁵⁵ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 111. lpp.

⁵⁶ **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, 175. lpp.

⁵⁷ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 116. lpp.

⁵⁸ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 12. lpp.

⁵⁹ Nozīmīgākie darbi ir *Problēmas vispārējā lingvistikā* (1966) un *Vārdu krājums* (1969)

nošķīruma, no kuriem pēdējais minētais domāts universāls. Semiotiskā un simboliskā nošķīrums atklājams arī detalizētāk pētot to nozīmes. Proti, semiotiskais ir saistīts ar zīmēm un to sistēmām, taču simbolu skaidrojums balstīts uz to izmantojumu attēlot un pārstāvēt ne tikai dažādas idejas, bet arī īpašības.⁶⁰ Tas norāda, ka, salīdzinot ar semiotiskajiem psihes procesiem, simboliskais veido sarežģītākas struktūras, ne veido atsevišķas, vēl ar nekonkrētu nozīmi apveltītas zīmes. Simboliskais tādā veidā interpretējams kā zīmju meta līmenis, jo top un vēsta par pirmatnīgo zīmju darbību un to producēto informāciju, tajā pašā laikā ir no tās atkarīgs un veido saikni ar cīņu pret trūkstošo, vēlmi aizpildīt tā vietu un jaunidentificēties.

Interesanti, ka gan Freids, gan Kristeva, runājot par zīmju tapšanas procesu, piemin arī tēva šoreiz kā imaginārā semiotiskā tēla lomu. Vēlāk tas lomu jauniegūst subjektam piedzīvojot Oidipa kompleksu un nākotnē veicina indivīda, piemēram, dzimtes identifikācijas procesus. Filozofe apstiprina iztēles, tostarp, imaginārā tēva būtisko lomu semiotisko zīmju izstrādē, lai tās spētu attīstīties, turpināt viena ar otru mijiedarboties un vēlāk radīt jau sarežģītākas struktūras – simbolus un valodu. Tas liecina arī par to, ka semiotiskais nespēj pastāvēt neatkarīgi no subjekta un ir cieši saistīts ar tā pārdzīvojumiem.⁶¹ Jautājot, kas psihē pastāv pirms zaudējuma piedzīvošanas vai tā apzināšanās, pastāv liela iespējamība, ka tā ir vēl no zīmēm tukša telpa, kas eksistē ar potencialitāti un gatavību tās reducēt, ja rādītos iespēja - šajā gadījumā konkrēta psihes darbība, cīnoties ar pārdzīvojumiem vai nepieciešamību pēc jauna mīlamā objekta. Tas saistīts ar tieksmi atrast un vērst pret kādu mīlestību, jo tas spēj dziedēt zaudējuma sagādātās sāpēs un sakārtot psihē izraisīto haosu.⁶² Savukārt no tā izriet šķietami loģisks secinājums, ka bez jebkādas psihes darbības, bet tikai ar tās potencialitāti nav iespējama ne iztēle, ne no tās izrietošie centieni pēc dziedinājuma un zīmju izveide vai pat pašas ciešanas.

Semiotisko zīmju izcelšanos subjekta psihē Kristeva saista ar sengrieķu filozofa Platona (429 - 347 p.m.ē.) dialogā *Tīmajis* (360 p.m.ē.) izmantoto horas jēdzienu.⁶³ To viņš izmantojis, skaidrojot, kā, viņaprāt, veidojusies pasaule. Antīkajā darbā tā definēta kā esamība un telpa bez konkrētas formas, taču ietver sevī visas lietas un nodrošina arī to pastāvēšanu.⁶⁴ Kristeva jēdzienu no Platona tikai aizņemas, ne pārņem pilnīgu tā antīko nozīmi.⁶⁵ Attiecinot to uz viņas teoriju, izriet, ka zīmes rodas vietā, kur meklējami visi materialitātes, dziņu

⁶⁰<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/symbolism?q=symbolism>

sk. 05.05.2014

⁶¹ **Lechte J.**, „Transcendence, Fixation and Belief in the Vicissitudes of the Imaginary”, *Julia Kristeva 1966 – 96: Aesthetics, Politics, Ethics*, London, Taylor & Francis, 1998, 114. lpp.

⁶² **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 15. lpp.

⁶³ Turpat, 93. lpp.

⁶⁴ **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, 175. lpp.

⁶⁵ **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, 20. lpp.

aizsākumi un avots, kā arī to pirmatnējie procesi. Turklāt, asociējot semiotisko līmeni ar horas terminu, autore norāda uz tā joprojām pastāvošo saistību un daļēju strukturētību ar ķermeni.⁶⁶ Tas pamatojams ar dziņu ietekmi uz zīmju veidošanos, kā arī citām fiziskajām subjekta iezīmēm, norādot uz saikni ar materialitāti un tā bioloģisko dabu. Semiotiskā nošķīrums ar simbolisko parādās brīdī, kad procesi, kas risinās horā, no tās atdalās un šīs formas attīstoties pārtop par simboliem un valodu. Hora turpina pastāvēt kā valodas un ārējo apzīmējumu avots, kas par tādu top arī kā semiotisko procesu pirmkustinātājs⁶⁷ un turpina savu darbību neietekmējoties no tās izplūstošā, ne nošķirot zaudēto no subjekta, ne pati veidojot tā aizstājumu. Tās radītās abstraktās formas, ritmi, melodijas un zīmes ir tik abstraktas un pirmatnējas, ka nespēj norādīt uz konkrētu subjekta zaudējumu. Viens no pirmajiem, kas to iekustina un norāda uz savu ietekmi, protams, ir mātes zaudējums.⁶⁸ Šķiet interesanti, ka neraugoties uz šādu semiotisko zīmju un horas attiecību interpretāciju, pastāv arī iespējamība, ka tās var eksistēt vienlaicīgi un hora drīzāk atbildīga par simbolu, ne zīmju tapšanu.⁶⁹ Tādā veidā tās ir mijiedarbīgas, vienlaicīgi un paralēli pastāvošas un, iespējams, līdzīgas, ne pakārtotas hierarhiskā stāvoklī. Tas savukārt liek jautāt, kādēļ šāda novirze no Platona sākotnējās idejas nepieciešama un kāpēc izmantots horas termins, lai to izskaidrotu.

Simboliskais filozofes skaidrojumā psihisko zīmju un formu izveides rezultātā tiek prezentēts un saprasts sociālā līmenī, piemēram, jau minētā valoda, ar kuru cilvēki spēj savstarpēji komunicēt. Tā kā tas ir balstīts uz psihisko darbību, caur simboliskā lietojumu indivīdam ir iespēja darīt iespējamu un saprotamu citiem to, kas notiek viņa gan apziņas, gan bezapziņas slāņos. Tāpēc simboliskais Kristevas skaidrojumā varētu būt saprotams arī kā aizmetnis sociāli akceptētai un kopīgai valodai, kas savukārt var vēlāk saistīties gan ar politisko, gan vēsturisko diskursu. Turklāt, ja pieņem, ka psihiskā, tostarp, horas darbība un dziņas ir bioloģisks process, tad semiotiskā un simboliskā attiecības varētu būt dēvējamas arī kā saite un krustpunkts starp bioloģisko un sociālo,⁷⁰ dabu un kultūru, ķermeni un prātu, izjūtām un pamatojumu, zemapziņu un apziņu. Tas ir vienojošais elements starp subjektu un to, ko viņš vēlas apzīmēt.

Lai veidotu sociāli apstiprinātu simbolu sistēmu, nepieciešams ievērot vienotus noteikumus, kas to visiem varētu padarītu saprotamu. Tādā veidā rodas nošķīrums, kā darbojas valodā apzīmētais un indivīds pats tā apzīmētājs.⁷¹ Simboliskais tāpēc kalpo kā

⁶⁶ **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, 175. lpp.

⁶⁷ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 13. lpp.

⁶⁸ Turpat, 95. lpp.

⁶⁹ **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, 175. lpp.

⁷⁰ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 114. lpp.

⁷¹ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 25. lpp.

sociāls kods, kas atkarīgs no vides un kultūras, kurā indivīds dzīvo. Turklāt simboli rada un ir priekšnosacījums ne tikai lingvistiskajai valodai, bet arī var tikt prezentēti dažādos citos veidos, piemēram, vizuālajā mākslā, mūzikā, dejā, un rezultātā vēstīt par subjekta psihē apslēptajām dziņām.⁷² Kultūras ietvars simbolu var dažādi mainīt un tādējādi padarīt par neizsīkstošu nozīmes nesēju, ko ne vienmēr, manuprāt, varētu attiecināt uz zīmi. Piemēram, vienam burtam pievienojot ne tikai tā nozīmi kā valodas vai skaņas apzīmējumam, bet arī plašāku tā ideju, jaundibinātais simbols vēstures gaitā kļūst daudz noturīgāks nekā citi burti, kuriem papildus nozīme nav piešķirta un tie prezentē tikai vienas konkrētas zīmes informāciju.⁷³ Piemēram, *M* burts uz ātrās ēdināšanas zīmola *McDonalds* salvetes, kalpo ne tikai kā viens no alfabēta burtiem, bet arī prezentē pašu zīmolu. Kopumā zīme ir uzskatāma kā pamatelements ideju un nozīmju izvērsumam un tajā pašā laikā ir cieši saistīta ar subjekta psihiskajiem procesiem, kam ir citāds pamatmateriāls nekā simboliem. Savukārt tie ir vidus elements, kas savieno, valodu un pirmatnējās zīmes, ritmus, skaņas, kas salīdzinoši nav tik statiskas. Rezultātā Kristevas definētās semiotiskās zīmes pielīdzināmas muzikalitātes valodai, kas atkarīga no iztēles plūduma un nav tik ierobežota kā tālākās, no tā izrietošās formas un nozīmes.⁷⁴

Šķiet interesanti, kā dažādas vides spēj ietekmēt indivīda zīmju izveidi, mijiedarbojoties ar horu. Kā Kristeva skaidrotu piemēru, ka mītisku stāstu izveide vienuviet var tikt pilnībā pārprasta un uztverta kā muļķīga, kamēr kaut kur citur tie var būt vienīgais komunikācijas veids starp cilvēkiem? Tā, manuprāt, problēma iegūst arī sociālantropoloģiskas problēmas dimensiju. Turklāt tā kā galvenais šajā simbolu un formu izveidē ir pats subjekts un tā uztvere, problēma var tikt skatīta arī caur fenomenoloģisko prizmu. Vai pastāv iespēja, ka nepieciešamība pēc psihes procesu transformāciju valodā, ietekmē arī sākotnējo zīmju, tēlu un iztēles veidošanos? Kristeva atbildētu, ka tas notiek nepastāvot izrietošai nepieciešamībai, ka kaut kam vispār tā rezultātā būtu jāpastāv.⁷⁵ Tātad to varētu dēvēt arī kā kaut ko patstāvīgi un neatkarīgi notiekošu gluži kā minētās horas darbības gadījumā. Interesanti, ka, balstoties uz Viduslaiku kultūrā izmantoto simbolu sistēmu, Kristeva pieļauj, ka par simbola avotu varētu tikt pieņemts arī kaut kas no tā nošķirts un transcendent, tāpēc grūti izskaidrojams, jo nelīdzinās pašam simbola radītājam, subjektam.⁷⁶ Vai tādā gadījumā tas nozīmē, ka hora iespējama kā arī ārpus subjekta pastāvoša? Vai šādi pieņēmumi par simbolu avotu var būt

⁷² Turpat, 30. lpp.

⁷³ Turpat, 71. lpp.

⁷⁴ **Lechte J.**, „Transcendence, Fixation and Belief in the Vicissitudes of the Imaginary”, *Julia Kristeva 1966 – 96: aesthetics.politics.ethics*, 111. lpp.

⁷⁵ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 62. lpp.

⁷⁶ Turpat, 64. lpp.

kultūras kontekstā brīvi variējami? Ja būtu iespējams, ka simbols ir apliecinājums kaut kam ārējam, ne tā radītāja iekšējiem procesiem, drīzāk pats subjekts kā tā nesējs varētu tikt simbola ietekmēts. Tas iespējams arī kultūras procesu rezultātā, jo ne visus simbolus subjekts spēj radīt pats, bet gan iemācās to lietojumu arī no apkārtējā, par ko raksta arī Kristeva. Tāpēc, šķiet, nav zināms, cik lielu lomu šādā izpratnē spēlē pastāvošais kultūras kanons, kas tam sniedzis ietvaru, un cik – paša subjekta apzīmēšanas procesi atkarīgi no tā.

Semiotiskais bez simboliskā un otrādi kā psihisko darbību izpausmes nošķirti nespēj pastāvēt vai arī tādā gadījumā izraisa problēmas subjekta spējai integrēties sabiedrībā vai arī novestu pie dažādām psihiskām kaitēm, piemēram, šizofrēnijas.⁷⁷ Proti, bez simboliskā līdzdalības indivīda apzīmējumi nevarētu būt saprotami citiem, bet bez semiotiskā – tie būtu tukši un bez nozīmes. Tātad lai gan aktīva iztēlē veidoto zīmju izveide un tā tieksme pēc reprezentācijas indivīda darbībā var vainagoties gan lingvistisku, gan jaunu simbolu un apzīmējumu tapšanu, pastāv arī izņēmumi. Melanholiķis pārliet lielu pārdzīvojumu un pasivitātes dēļ līdz šādai pārejai uz tā apzīmēšanu var arī nenonākt.⁷⁸ Tas nozīmē, ka psihisku pārdzīvojumu un to simbolu ietekmē lingvistiska izrietēšana ne vienmēr ir nepieciešama, tomēr tā liecina par subjekta spēju arī neapzināti cīnīties ar problēmu. Tāpat pastāv iespējamība, ka cīņa ar zaudējumu notiek tikai caur psihē formatēto zīmju izveidi un var vainagoties tikai ar žestu, skaņu un citu salīdzinoši primitīvu ārēju apzīmējumu izveidi, kas liek tikai nojaust par to, kas notiek indivīda bezapziņā, bet līdz galam to neprezentē.

Viens no tā iemesliem ir no Lakāna aizgūtais narcistiskā atbalsta koncepts, kas saistīts ar tā saucamo spoguļa stadiju. Zaudējot saikni ar māti un tās ķermeni, bērna psihē rodas zaudējuma izraisīts tukšums, kas tiek aizpildīts ar savu spoguļattēlu.⁷⁹ Kristevas uzskata, ka simbolizācijas procesu padara vājāku un ietekmē arī apzīmējumu veidošanos, atņemot gan tiem, gan jebkurai citai darbībai jēgu, jo indivīdam nepastāv tieksme kaut ko apzīmēt. Šādā gadījumā iespējams, ka subjekts var zaudēt nozīmi pašai dzīvei kopumā un, kā raksta Kristeva, vainagojas ar pašnāvību.⁸⁰ Tas varētu būt arī viņas iebildums uzskatam, ka indivīdi, kas savu psihisko simbolismu pārveido valodā un citos apzīmējumos, tik pat lielā mērā ir tendēti pēc nāves kā pārējie. Pārdzīvojumu neapzīmēšana norāda uz šādas rīcības jēgas trūkumu, savukārt tā apzīmējums – par to, ka subjekts nav vienaldzīgs par notiekošo. Šķiet, ka jebkurš zaudējuma pārdzīvojuma paveids spēj ietekmēt subjekta ārējos pasaules apzīmēšanas procesus kopumā, piemēram, to saistot ar maniakālo melanholijas stadiju, objektdepresiju un

⁷⁷ Turpat, 119. lpp.

⁷⁸ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 116. lpp.

⁷⁹ **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, 177. lpp.

⁸⁰ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 119. lpp.

citiem tās veidiem. Jo vairāk konkrētas formas ir tendētas uz to abstraktumu un noslēgšanos tikai psihē bez nepieciešamības pēc konkrēta apzīmējuma un reprezentācijas, jo vairāk jēga un subjekta spēja integrēties vidē zūd un vairāk nāves dziņas kapacitāte pieaug. Šķiet, ka šādu interpretāciju būtu iespējams saistīt ar tautas parunu, ka dalīta bēda ir pus bēda, jo tādā veidā iekšējie pārdzīvojumi tiek ievietoti konkrētos, citiem reprezentējamos apzīmējumos un ļauj samazināt nāves dziņas intensitāti, jo ir jēgpilni.

Pētot Kristevas semiotisko zīmju un simbolu nošķirumu viņas psiholingvistiskajā teorijā, secināju, ka problēmas starpdisciplināritāte, lai gan atklāj ļoti daudz dažādu versiju un iespēju saprast apzīmēšanas un psihes procesus no dažādiem skatupunktiem, jautājumu par konkrētu to nošķirumu padara diez gan komplicētu. Vienkāršojot un cenšoties izkristalizēt filozofes skaidrojumu, nonācu pie izpratnes, kā psihiskie procesi spēj pārvērsties semiotiskās zīmēs, bet vēlāk - simbolos un apzīmējumos. Secināju, ka Kristeva par psihes procesu avotu, atsaucoties uz Platonu, dēvē par horu, lai gan pieļauj savā teorijā atšķirības no oriģinālā termina. Tas, šķiet, ir pirmais elements un tajā pašā laikā telpa, kas reaģē, sevī iekļauj zaudējuma sekas un rezultātā formatē un vienlaicīgi paralēli pastāv abstraktajām zīmēm, kas var parādīties gan kā nenoteikti ritmi, gan melodijas un tūlītēji par konkrētu zaudējumu nemaz neliecina. Šīs formas Kristeva nosauc par semiotiskajām zīmēm. Tās ir pirmatnējas liecības par to, kā subjekta bezapziņa cīnās ar zaudējuma izraisīto melanholiju vai gluži otrādi – reaģē uz mīlestības jūtām. Šajā semiotisko zīmju un indivīda bezapziņas līmenī būtisku lomu autore piešķir arī iztēlei, kas veic tālāko gan zīmju struktūru, gan jauno simbolu sublimāciju. Simbolisko, balstoties uz tā sarežģītības pakāpes, Kristeva, šķiet, novieto hierarhiski pārāku par zīmi, jo tā uzbūve ir komplicētāka un spēj veidot konkrētākas apzīmējumu aprises. Filozofe semiotiskās zīmes interpretē kā simboliskā un ideju pamatelementu un nepieciešamo, lai tiktu veidots un formatēts valodiskais apzīmējums, kas vērojams subjekta ārējās izpausmēs un komunikācijā. Tāpēc simbolus un valodu kopumā varētu dēvēt kā zīmju un psihes procesu meta līmeni, jo tas stāsta par to, ko runā jau iepriekšējās to veidojošās formas. Būtiski apzināties, ka valoda nav vienīgais apzīmējumu veids. Tas var atklāties arī kā dejas, vizuālā māksla, mūzika utt. Arī tie var darboties kā konkrētas nozīmes vai idejas nesēji.

Lai gan apakšnodaļā centos atrast semiotisko zīmju un simbolu nošķirumu, manuprāt, galvenais secinājums ir, ka subjekta apzīmēšanas process tiktu nopietni bojāts, ja kaut viens no šiem elementiem trūktu. Tikai papildinot viens otru, tie spēj sasniegt pilnīgu rezultātu subjekta centienos komunicēt ar citiem un tikt saprastam. Tieši tas varētu būt elements, kas cilvēka darbībai spētu piešķirt jēgu, redzēt iemeslu, kādēļ rakstīt, gleznot vai sacerēt mūziku, tādā veidā neapzināti vai, iespējams, apzināti pasaulei stāstot par to, kas notiek viņa bezapziņā un kā viņš redz un jūt pasauli.

2.2. Literārās valodas tapšana un melanholiskā zaudējuma apzīmētājs

Iepriekšējā apakšnodaļā tika noskaidrots, ka par valodas un apzīmējumu tapšanas priekšnosacījumu psiholingvistiskās teorijas ietvaros Kristeva pieņēmusi simbolu veidošanos. Tā savukārt atkarīga no semiotisko zīmju formatēšanas subjekta psihē kā centieni pārvarēt bezapziņā esošos, tostarp, melanholiskos, pārdzīvojumus. No tiem primārais un viens no būtiskākajiem ir mātes zaudējums, kurš kalpo par iemeslu indivīda jaunu psihes aizvietotāj objektu un identifikācijas meklējumiem. Šajā apakšnodaļā plānoju noskaidrot, kādas ir melanholijas un literārās valodas attiecības un kā tie savstarpēji mijiedarbojas. Ko nozīmē radīt valodu, vai tās veidošana spēj ietekmēt subjekta psihes procesus un ko tā spēj pavēstīt citiem?

Runājot par literārās valodas un melanholijas jautājumu, Kristeva uzskata, ka saziņa ar vārdiem un citiem noteiktiem apzīmējumiem kalpo par prezentāciju un iespēju citiem pavēstīt, kā subjekts jūtas, ko pārdzīvo un pēc kā, iespējams, tiecās, bet ne tieši atklāt pašu procesu avotu. Šķiet saprotami, ka emocijas un pārdzīvojumi cilvēku savstarpējo saskarsmi spēj bagātināt un, daloties ar stāstiem par to, sniegt arī mierinājumu. Savukārt kāds, kurš šādas izjūtas neizpauž, iespējams, cieš no depresijas, kas bloķē vēlmi radīt apzīmējumus.⁸¹ Runājošs subjekts tāpēc ir indivīds, kurš atrodas procesā, meklējot stabilitāti un cīnoties ar ciešanām. Daudzos darbos viņa pētījusi jautājumu par to, kas slēpjas aiz runas, pieņemot, ka tā vēsta daudz vairāk nekā sākotnēji šķiet, balstoties gan uz Lakāna, gan franču semiotiķa un filozofa Rolāna Barta (1915 – 1980)⁸² idejām.⁸³ Literāro radīšanu autore raksturo kā ķermeņa un zīmju spēju apliecināt indivīda afekta stāvokli, caur simbolu izveidi savas pieredzes atveidošanai.⁸⁴ Viņa skaidro, ka šāda situācija uzsāk savu realizāciju literārā darba tapšanai jau piedzīvojot pirmo zaudējumu - atdalīšanos no mātes piedzimstot, subjekts to prezentē ar uzsākšana runāt un lietojot valodu. Filozofe raksta, ka bērns, apzinādamies vairs nelabojamo nošķirtību no mātes, izsaka savus pirmos vārdus kā situācijas apliecinājumu un neatgriezeniskumu. Izteiktais vārds ir kā mēģinājums zaudējuma izraisīto tukšumu aizpildīt, sākotnēji to radot iztēlē, bet vēlāk verbalizējot.⁸⁵ Pirms bērns to prezentē viņš atrodas pirmsvalodiskajā un pirmsoidipiālajā stadijā, jo zaudējums vēl nav apjausts vai sāks

⁸¹ McAfee N., *Julia Kristeva*, 15.lpp.

⁸² Svarīgākie darbi – *Mitoloģijas* (1957), *Autora nāve* (1967), *Camera lucida: piezīmes par fotogrāfiju* (1980) u.c.

⁸³ Kul-Want C., *Philosophers on art from Kant to the postmodernists*, New York, Columbia University Press, 2010, 205. lpp.

⁸⁴ Kristeva J., „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, London, Lawrence & Wishart, 1987, 8. lpp.

⁸⁵ Kristeva J., „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 111. lpp.

aizvietotāja meklēšanas process. Sākotnējā liecība par to ir pirmie subjekta vārdi, kas šo stadiju tād pātrauc. Tobrīd tiek pirmo reizi norādīts uz centieniem cīnīties ar mātes zaudējuma un melanholijas pārdzīvojumiem. Brīdī, kad subjekts veido aprakstu, izmantojot pirmatnējās zīmes, simboli un apzīmējumi paredzēti tukšo psihi daļu aizpildīšanai. Kristeva to sauc par „kompensējošu izeju no nošķirtības stāvokļiem” vai „kompensējošo sistēmu”.⁸⁶ Autore, šķiet, ikkatru valodas izmantojumu saista ar kādu konkrētu subjekta psihisko pārdzīvojumu, sākot no mīlestības līdz pat tās izraisītajiem negatīvajiem aspektiem – zaudējumu, vilšanos u.tml.

Apzīmēšanas procesu Kristeva saista arī ar vēlāk piedzīvotā Oidipa kompleksa izraisītajām bailēm būt vai tapt kastrētam. Apziņa par atdalīšanos no mātes norāda uz sapratni par iespējamu kastrāciju, kas nozīmē trūkumu un nepieciešamību pēc jaunas identifikācijas.⁸⁷ Turklāt tā kā kastrēšanas bailes raksturīgas zēniem, bet meitenēm – skaudība un tieksme to atgūt, pastāv iespēja, ka meitenes šo pārdzīvojumu dēļ valodu un apzīmēšanu var izmantot vēl intensīvāk.⁸⁸ Rodas attiecīgu zīmju un simbolu izveide, kas tieši prezentē arī indivīda fiziskās tieksmes, kā arī nosaka, piemēram, subjekta dzimtes identifikāciju. Apzīmēšanas process var būt nepārtraukti mainīgs, decentrēts un arī divdomīgs, kas atbilst citu poststrukturālismu paustajiem uzskatiem par nozīmes spēju gan rasties, gan drīz vien arī izzust.⁸⁹ Manuprāt, tā nenoturīgums varētu tikt skaidrots ar mainīgajiem subjekta pārdzīvojumiem un centieniem to novērst, kas vienu brīdi var būt motivētāki nekā citreiz. Turklāt, ja pieņem, ka psihi procesi cieši saistīti arī ar subjekta bioloģiskajiem procesiem, arī viņa fizikālā ķermeņa kondīcija un izmaiņas var ietekmēt indivīda spēju radīt apzīmējumus.

Iztēles darbība var ne tikai prezentēt zaudējumu, bet iedarboties arī pretēji – subjektam, piemēram, esot narcisma iespaidā un to noliedzot. Tādā veidā tas neļauj it kā to apstrādāt un dziedināt, jo caur iztēles darbību trūkums tiek prezentēts kā ne esošs.⁹⁰ Narcisms var iedarboties divejādi – tas var bloķēt subjekta izjūtu pēc apzīmējumu nepieciešamības, tād arī, iespējams, atzīt zaudējumu, vai arī tas var parādīties kā atvasinājums tēva valdošajai lomai, kas savukārt mazina mātes nozīmi subjekta psihē.⁹¹ Lai gan pieņemts, ka apziņa par māti un viņas zaudējumu ir pirmais nosacījums dziedinošās iztēles tapšanā, verbalizācija tād var problēmu arī maskēt, bloķējot iespēju par to veikt tukšuma izjūtas mazinošas refleksijas.

⁸⁶ Turpat, 114. lpp.

⁸⁷ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 101. lpp.

⁸⁸ **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, 21. lpp.

⁸⁹ **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, 176. lpp.

⁹⁰ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 112. lpp.

⁹¹ **Beardsworth S.**, „Love’s Lost Labors: Subjectivity, Art and Politics”, *Psychoanalysis, Aesthetics, and Politics in the Work of Julia Kristeva*, New York, Suny Press, 2009, 135. – 136. lpp.

Valoda var kalpot gan kā melanholijas dziedinātājs, gan pastiprinātājs, kas atkarīgs no veida, kā subjekts to izmanto – runā par problēmu, it kā atdzīvina zaudēto to apzīmējot, vai apslēpj un ar komunikāciju cenšas to nomākt. Tas atkarīgs no tā, cik lielā mērā sēras iespaido indivīda iztēles procesus, jo tāpat var tikt ietekmēts arī, piemēram, to noliegums mākslas, tostarp, literārajā darbā.⁹² Kaut gan idejai un tās izklāstam var būt konkrētas robežas, tas nenozīmē, ka arī afekta stāvoklis var būt nemainīgs un fiksēts lielums. Melanholija un tam sekojošā verbalizācija var valodai sniegt konkrētu ietvaru un stilu, kā arī, piemēram, neapzinātu, teksta izklāstā iekļautu dziņu aprakstu.⁹³ Tomēr tas nenozīmē tās galējību un iespēju tapt izsmeltai. Pastāv iespēja, ka apzīmējums ir izveidots, taču tam šķietami nav konkrēta pamata – it kā tā autors būtu miris. To var salīdzināt ar aktiera darbu, atveidojot citus tēlus, bet pašam tādām neesot.⁹⁴ Teksts var tapt un tajā pašā laikā tikt saprasts kā neatkarīgs lielums, kas nesniedz nekādu papildus informāciju, izņemot to, kas skaidri tajā izklāstīts. Tas norāda uz pirmatnīgo subjekta zīmju trūkumu izklāstā, kas apzīmējumu rada mirušu un bez satura,⁹⁵ jo neatklāj subjekta psihi procesus un pārdzīvojumus.

Rakstot, piemēram, par maniakālo pozīciju, filozofe uzskata, ka valodas un konkrētu simbolu izmantošana var kalpot arī kā apslēpts atgādinājums par to, cik subjekts zaudētajam ir bijis pieķēries un tāda veidā to nevis aizstāj vai ar to cīnās, bet savus nostalgiskos pārdzīvojumus tikai saasina.⁹⁶ Tas ir salīdzināms ar ilgošanos un saldsērīgām pārdomām par bijušo, taču tajā pašā jaapzinās, ka tas nekad vairs neatkārtosies un nav atgūstams. Tik pat iespējams, ka tas var vainagoties arī pasivitātē, bezdarbībā vai tiekšanos pēc nāves,⁹⁷ kas tātad nozīmē arī izvairīšanos no komunikācijas un jau minēto dzīves jēgas zudumu. Nāve ir kā iekšējā robeža apzīmēšanas procesam, to šķērsojot, iegūstama māksla. Mākslinieks kā nāves pārvarētājs un iznēsātājs, bet ne tās upuris vai slepkava.⁹⁸ Subjekts it kā ir pakļauts nāves dziņām, taču spēj tās pārciest un prezentēt caur saviem apzīmējumiem. Tomēr literārajā atdarināšanā informāciju Kristeva ne vienmēr sauc par patiesiem apzīmējumiem, jo tā var būt tikai varbūtēja. Viņa domā, ka tas ir atkarīgs no subjekta sadarbības ar horas procesiem, vai tas, ko tā reducē tiek apspiests, vai gluži otrādi – atbalstīts un reducēts uz tās procesu attēlojumu. Turklāt tādā veidā tiek prezentēti ne tikai subjekta psihi procesi, bet arī informācija par pašu subjektu kopumā.

⁹² **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 6. lpp.

⁹³ Turpat, 13. lpp.

⁹⁴ **Lechte J.**, „Transcendence, Fixation and Belief in the Vicissitudes of the Imaginary”, *Julia Kristeva 1966 – 96: aesthetics.politics.ethics*, 107. lpp.

⁹⁵ **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, 41. lpp.

⁹⁶ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 122. lpp.

⁹⁷ Turpat, 114. lpp.

⁹⁸ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 120. lpp.

Kristeva uzskata, ka simbolisko formu, apzīmējumu un valodas lietojums melanholijas pārdzīvojuma dziedināšanai ir vērtīgs, jo kopā ar semiotisko zīmju pārformatēšanos un iztēles procesiem negatīvās izjūtas tiek dažādi sadalītas, pārveidotas un transformētas. Šāda darbība prezentē subjekta spēju valdīt pār zaudējumu un lietu, kas ielikta tā vietā.⁹⁹ Par būtisku Kristeva uzskata zīmju sistēmu būtības transformāciju uz citām zīmju sistēmām, kombinējot aizstāšanu ar pārveidojumiem. Tam jāiekļauj gan veco formu iznīcināšana, gan jauno veidošana.¹⁰⁰ Indivīdam tas rada iesaistību, ka situācija tiek kontrolēta un viņam pār zaudējumu pieder vara. Tā valodā parādās kā spēja ar to variēt – atkārtot, mainīt un pielāgoties konkrētiem, piemēram, gramatikas un artikulācijas nosacījumiem. Tādā veidā to kontrolējot, pats subjekts var identificēties ar zaudēto, būt pats, ko ir zaudējis.¹⁰¹ Tomēr vai šāda problēmas fragmentēšana vienmēr nāk subjektam par labu? Vai tādā veidā nevar pazaudēt pārdzīvojumu kodolu un apjukt, kas ir cēlonis indivīda ciešanām un melanholijai? Kristeva domā, ka pastāv arī iespēja, ka kastrācijas bailes un mātes zaudējums tiek noliegts un izraisa vēlmi pārkonstruēt un dalīt pašu ego, kas, protams, ietekmē arī turpmāko zīmju konstruēšanos,¹⁰² un vēlāk, iespējams, var izraisīt citas psihiskās problēmas.

Rodas jautājums, vai caur verbalizāciju, situācija tiešām tiek kontrolēta, vai tā spēj rast kompensāciju psihē esošajam tukšumam? Cik lielā mērā verbālais aizvietoējums ir līdzīgs vai atšķirīgs no zaudētā? Valodu Kristeva sauc arī par cita runu, proti, neesošā objekta naratīvu, kas aizstāts ar tā modeli un ietekmē indivīda identificēšanās un komunikācijas spējas. Lingvistiskais kā kaut kas ievietojams primārā zaudējuma vietā un par to liecina caur vārdu un simbolu lietojumu. Kristeva uzskata, ka šis aizstājums ir tikai kā šķietami zaudētā uzliesmojumi, fragmenti un mirklīgi modeļi. Lai gan tie spēj ievietoties zaudējuma vietā, diemžēl nevar atbilst pilnībā un ne vienmēr var pilnvērtīgi būt par aizvietoējumu uz ilgu laiku.¹⁰³ Viņa domā, ka pastāv iespējamība - aizstājums kuru katru mirkli var beigt pildīt savu funkciju un neiederēties subjekta psihes tukšuma daļā. Tajā ir daudz mazu detaļu, kuras neatbilst tam, ko indivīds no tā sagaida, un, tam summējoties, aizvietoējums ne vienmēr spēj labot esošo situāciju.¹⁰⁴ Tādā gadījumā drīz vien subjekts var sākt meklēt jaunus aizvietojumus, vilties esošajā, pastiprinot melanholiju. Tāpēc, balstoties uz psihoanalīzi, Kristeva pieņem, ka rakstnieki kā indivīdi pielīdzināmi fetišistiem.¹⁰⁵ Viņi nepārtraukti

⁹⁹ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 116. lpp.

¹⁰⁰ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 111. lpp.

¹⁰¹ Turpat, 244. lpp.

¹⁰² Turpat, 114. lpp.

¹⁰³ Turpat, 17. lpp.

¹⁰⁴ Turpat, 108. lpp.

¹⁰⁵ Turpat, 115. lpp.

mēģina atrast un aizstāt zaudēto, melnholijas cēloni, dažus radot pat apsēstus ar šādiem centieniem.

Tas rada jautājumu, kā atrast un izveidot aizstājumu, kas spētu būt ilgoturīgs, pietiekoši līdzīgs un kompensējošs trūkstošajam. Tā kā autore to saista ar mīlestību un vēlmi to pret kādu vērst, iespējams, aizstājējam jābūt kaut kam, kas spēj šo subjekta mīlestību noturēt pietiekoši ilgi un, iespējams, pat pārspēt, vēršot uz sevi uzmanību. Kristeva mīlestības lomā dziedināšanā uzsver kā galveno un domā, ka, ja psihoanalīzes pacients nespēj radīt jebkādas mīlestības jūtas pēc piedzīvotā zaudējuma, ir gandrīz neiespējami viņam palīdzēt.¹⁰⁶ Šādām jūtām pēc zaudējuma ir jāpastāv, lai rastos jēga trūkstošo apliecinot un pavēstot par to arī citiem. Iespējams, tās noturība nav tik svarīga salīdzinot ar tās nepieciešamību pastāvēt un spēt atjaunoties kopumā.

Būtiski atzīmēt, ka valodas izveide nenozīmē tikai konkrētu simbolu verbalizēšanu, bet pakļaujas dažādu noteiktu likumu ievērošanai, proti, gramatikas un artikulācijas principiem, kas saistīti, piemēram, ar fonēmu un dziņu ietekmi. Šie aspekti spēj mainīt nozīmi, kas tiek domāta, veicot apgalvojumu. Par to var liecināt, piemēram, personas runas tonis, ātrums¹⁰⁷ vai intonācija. Tā vienas nozīmes teikums, pateikts dažādos veidos, var vēstīt daudz vairāk nekā tīri un ar vienu nozīmi izmantotas konkrētas zīmes, kuras prezentētu tikai vienu īpašību kopumu. Apzīmēšanas procesi ne vienmēr skaidrojami ar racionālu struktūru, bet arī ar t. s. poētisko pārkāpšanu, kas risinās, pārdzīvojumam pavadot valodas zīmi, un spēj tai piešķirt jaunas īpašības, radot arī metaforas un citus literāros izteiksmes līdzekļus.¹⁰⁸ Informācija variējama pat tikai ar vienu vārda nozīmi un veidu, kur un kā tas tiek prezentēts. Turklāt laika gaitā šie apzīmējumi savas īpašības var mainīt arī kultūras un vēstures kontekstā, kā arī uzkrāt dažādu informāciju un veidot vēsturisku diskursu.

Domājot par atsevišķu vārdu kā teksta sastāvdaļu un kāda simbola nesēju, Kristeva uzskata, ka tas spēj veidot vistiešāko saiti ar objektu, kas ievietots melnholiskā zaudējuma aizstāšanai. Tiešs vārds spēj to raksturot visskaidrāk un tam nav pievienotas papildus norādes vai asociācijas.¹⁰⁹ Tātad atsevišķam vārdam nepastāv tāds intertekstualitātes potenciāls, kas var piemist kādam tekstam kopumā. Turklāt, interesanti, ka filozofe, šķiet, intertekstualitātei piedēvējusi īpašību ne tikai būt savienojamam un ananlizējamam ar citu izklāstu, bet arī iespēju vienai zīmju sistēmai būt transformējamai uz citu.¹¹⁰ Kristeva atsevišķam vārdam tomēr piedēvē īpašas pazīmes un spēju veikt diezgan precīzu lietu raksturojumu. Subjektam

¹⁰⁶ Turpat, 19. lpp.

¹⁰⁷ Turpat, 28. lpp.

¹⁰⁸ **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, 178. lpp.

¹⁰⁹ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 43. lpp.

¹¹⁰ **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, 26. lpp.

pār vārdu vēl nav tik lielas varas, jo tas vēl nav ievietots plašākā izklāstā. Tas satur tikai to nozīmi, ko šķietami tam pieņēmis indivīds, un reproducējušas semiotiskās zīmes un simboli, balstoties uz melanholijas procesiem. Tātad norādošais vārds satur informāciju tikai par norādāmo un nav paguvjis pārņemt arī citas nozīmes. Tomēr jāapzinās, ka vēlāk kontekstā teksta autors vārda nozīmes var mainīt un ar tām manipulēt.¹¹¹

Būtiska valodas lietojumā ir arī, piemēram, balss un tās skanējums, kas saistīts ar semiotisko zīmju formatāciju. Tās izmantojumu filozofe definē kā vienu no melanholijas problēmas fragmentētājiem, kas prezentē indivīda dziņas un veido apzīmējumus atbilstīgi sava ķermeņa spējām, kas sakņojas horas darbībā. Laika posms, kad bērns apgūst valodu, nozīmē jau minēto zaudējuma akceptāciju un centienus atrast tam aizvietotāju. Process var būt akūts un dramatisks.¹¹² Atdalīšanās no mātes un tās zaudējums valodas izveidē spēlē ļoti būtisku lomu gan par to, kas tiks apzīmēts, gan to kā tiks parādīts. Apzīmējums šajā gadījumā ir robeža un rezultāts subjekta un mātes nodalījumam, caur kura realizāciju pats subjekts tajā slēpjas.¹¹³ Valodas lietojums ir svarīgs, lai kontrolētu indivīda dziņas. Ar balss un apzīmējumu skanējuma izmantošanu tās var ne tikai prezentēt, bet manuprāt, arī ietekmēt un pārvaldīt, piemēram, nomierinot vai pretēji – provocējot.

Kristeva, rakstot par ambivalences jeb divējādības jēdzienu, to attiecina uz subjekta valodiskās darbības saglabāšanu kopējā vēsturiskajā izklāstā, tajā pašā laikā vēsturisko iekļaujot iekšpus stāstījuma.¹¹⁴ Tas nozīmē, ka lingvistiskais melanholijas apliecinājums un centieni to uzvarēt ir būtiski arī informācijas saglabāšanā gan par raksturīgo laikmetu, gan tā kultūru un vēsturisko diskursu. Tekstam rodas divējādības dimensija kā vēstures prezentētājam un tās radītājam vienlaicīgi. Turklāt diskursa divdimensionalitāte ir tā minimālais iespējamais iedalījums.¹¹⁵ Teksts var veidot attiecības un būt atkarīgs no citiem diskursiem, kuri ir ne tikai vēsturiski izklāsti, bet arī saistīti, piemēram, ar politiku, filozofiju, prezentēt konkrētu ideoloģiju un reliģiskos uzskatus.

Interesanti, ka arī pats rakstīšanas process rada īpašu indivīda saikni ar lietu, ko viņš caur valodu apraksta. Tas varētu būt pielīdzināms dialogam pašam ar sevi un tajā pašā laikā ar citu.¹¹⁶ Šis cits varētu būt gan aizvietotāj objekts, gan teksta lasītājs. Tātad tā literārās valodas izveide spēj nodrošināt gan dziļi personīgas attiecības subjektam pašam ar sevi, gan spēju no tām distancēties un redzēt citus problēmjaucējumus, kuri šajā gadījumā radušies melanholijas

¹¹¹ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 43. lpp.

¹¹² Turpat, 100.lpp.

¹¹³ Turpat, 101. lpp.

¹¹⁴ Turpat, 39. lpp.

¹¹⁵ Turpat, 40. lpp.

¹¹⁶ Turpat, 44. lpp.

iespaidā. Arī tādā veidā teksts spēj veidot dubulto struktūru ne tikai attiecībā pret vēsturisko, bet arī indivīda personīgo diskursu par un ar sevi, rosinot pašam sevi apzināties. Tā pastāv iespēja radīt daudz patīkamākas attiecības gan ar sevi, gan apkārtējiem,¹¹⁷ pat ja dažreiz teksta autors tā lasītājam var palikt arī fona lomā. Tas nozīmē, ka teksts var iegūt pats savu neatkarīgo izklāsta dimensiju, kas ne vienmēr saistīta ar konkrēto autoru, viņa pārdzīvojumiem un dzīvi. Manuprāt, lai gan rakstnieks un viņa pārdzīvojumi var būt nezināmi, izklāsts tomēr spēj sniegt sīku ieskatu par to, kurš to ir veidojis, jo tas parāda kādas konkrētas domas, jūtas un pasaules redzējumu. Proti, redzot secinājums pastāv iespēja nonākt arī pie premisām, kas to varētu veidot. Turklāt, šķiet, visbiežāk to spēš pamanīt, kāds, kuram izjūtas un pieredze bijusi līdzīga, un viņš saprot izklāstīto domu gājienu, kas pie šādiem rezultātiem rakstnieku ir novedusi, piemēram, dusmas, aizvainojums, prieks, vilšanās, ka arī pārdzīvojumi par mīlamā objekta zaudēšanu. Vai tas nozīmē, ka cilvēks citu darbos un apzīmējumos spēj saprast un uztvert tikai to, ko pats ir piedzīvojis?

Kristeva apgalvo, ka rakstnieku ir ne tikai teksta radītājs, bet arī cita teksta lasītājs.¹¹⁸ Tas varētu nozīmēt, ka, valodai dzimstot, tā liecina arī par bezapziņā notiekošajiem procesiem, kurus teksta autors pats neapzinās, piemēram, mīlestību vai skumjām. Taču caur apzinātajām darbībām, proti, zīmju, simbolu, literārās valodas un teksta izveidi viņš tos prezentē un, iespējams, tādā veidā arī cīnās. Melanholiskie rakstnieki nebaidās strādāt un izmantot tās zīmes un izjūtas, kas liecina par afekta stāvokli, un no tām radīt ko jaunu. Tomēr lai gan Kristeva skaidro, ka literārajā daiļradē gan pati teksta uzbūve, gan aprakstītie varoņi prezentē implicētus simbolus, kas balstīti uz iekšējo cīņu rezultātā tapušajām semiotiskajām zīmēm, tas ne vienmēr ļauj tā autoram pašam šos procesus izprast.¹¹⁹ Valoda un teksts var liecināt arī par subjekta bioloģiskajām, seksuālajām, sociālajām un ģimenes vēstures struktūrām,¹²⁰ taču ne vienmēr to spēj parādīt pietiekoši saprotamā veidā pašam informācijas nesējam. Tāpēc iespējamība, ka subjekts pats kaut ko par sevi var uzzināt, lasot savu radīto tekstu, pastāv, taču ne vienmēr obligāti. Rodas iespāids, ka psiholoģiskie pārdzīvojumu spēj būtiski iespaidot indivīda dzīvi, veselības stāvokli, attiecības ar apkārtējiem un veidu, kā tiek uztverta pasaule turklāt ne vienmēr apzinātā līmenī. Tas nešķiet pārsteidzoši, jo daudzi cilvēka bioloģiskās un sociālās funkcionēšanas procesi ir saistīti viens ar otru un, izmainoties kaut vienam no to elementiem, arī visi pārējie var tikt iespaidoti, bet paši cilvēki par to var pat nenojaust.

¹¹⁷ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 17. lpp.

¹¹⁸ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 56. lpp.

¹¹⁹ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 9. lpp.

¹²⁰ **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, 97. lpp.

Rakstot šo apakšnodaļu secināju, ka ne tikai literārās, bet arī citi apzīmēšanas procesi, iespējams, var būt cieši saistīti ar subjekta psihiskajiem stāvokļiem, tostarp, melanholiu. Process var risināties gan vienkārši, gan mijiedarbojoties ar citiem apstākļiem, dziņām, sociālo vidi, veselības stāvokli u.tml. Valodas izmantojums var tikt skatīts gan kā nepieciešams, specifisks cilvēku komunikācijas līdzeklis, gan neatkarīga zīmju un simbolu sistēma, kas vairāk tendēta prezentēt psihiskos stāvokļus, nekā rast konkrētas saziņas iespējas ar citiem sabiedrības locekļiem. Sākotnējā melanholijas saikne ar valodu parādās brīdī, kad ar pirmā izteiktā vārda palīdzību bērns prezentē savu pirmo zaudējumu un ieiet Oidipa kompleksa stadijā, kurā parādās bailes no kastrācijas un pārdzīvojumu ietekmēti subjekta identifikācijas procesi, kuros īpašu lomu spēlē gan mātes, gan imaginārā tēva kā iztēles produkta loma. Tomēr valoda ne tikai prezentē šādas problēmas, bet var tās arī apslēpt un neļaut subjektam tās risināt. Veicināt skumjas un melanholiu valoda var ne tikai to aprakstot, bet raisot tikai atmiņas, kas kavē tukšuma sajūtas aizpildījumu. Turklāt dažreiz apzīmējumi var būt tikai aptuveni, fragmentāri un nepildīt aizstājamā objekta īpašības pilnīgi, izjūtas netransformējot, nepārveidojot un citādi tās nepakļaujot indivīda šķietamajiem varas apliecinājumiem pār situāciju. Iespējams, spēcīgākais aizstājēj objekta apraksts veidojams izmantojot tikai vienu, tiešu un konkrētu vārdu, kas vēl nav ieguvis intertekstualitāti. Tiklīdz zaudējuma apzīmētāji kļūst apjomīgāki, tie var iegūt vairākas dimensijas, gan no paša subjekta, gan lasītāju skatu punkta, no tā, kas pateikts apzināti un tā, kas - neapzināti, no teksta attiecībām ar autoru un tā iespēju veikt vēstures liecību, tajā pašā laikā jau esot daļai kādā citā vēstures diskursā. Literārās valodas tapšana iekļauj vairākas tās realizācijas iespējas, kas var ietekmēt gan indivīdu un viņa psihes, gan sabiedrības un kultūras procesus kopumā.

3. MELANHOLIJA KĀ NOSACĪJUMS ROMANTISMA LITERATŪRAS TAPŠANAI

3. 1. Melanholija kā triumfs pār zaudēto romantisma literatūrā

Lai gan ir noskaidrots, kā psihoanalītiskajā izklāstā definēta melanholija un kā tā ietekmē apzīmējumu un valodas veidošanos, rodas jautājums, kādēļ melanholiskā un arī citu psihisko stāvokļu, piemēram, mīlestības iespaidā nepieciešams to veikt? Kādēļ vajadzīgs subjekta pārdzīvojumus pavēstīt arī citiem? Viena no atbildēm varētu būt – tā indivīds var atrast domubiedrus, draugus un sev līdzīgos, ar kuriem dalīties bēdās, priekos un kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības daļu. Tomēr Kristeva to skaidro arī citādāk – ne tikai psihoterapija un labs drauga padoms subjektam var kalpot kā izeja no skumjām. Viņa domā, ka arī poētiskā kā neatkarīga darbība var radīt triumfu pār psihiskajiem pārdzīvojumiem, kas ļauj tos izturēt un padara vieglāk paciešamus, manuprāt, gan apzinātajā, gan neapzinātajā psihiķes līmenī.

Melanholijas iespaids uz literāro darbību vērojams dažādos laika posmos. Tā ietekmējusi arī romantisma laikmetu un tādu autoru kā angļu dzejnieka Džona Kīta (1795 – 1821)¹²¹, romantiķa Viljams Vēdsvērts (1770 – 18550)¹²² un franču rakstnieka Žerāra de Nervāla (1808 – 1855)¹²³ darbus. Laika posmā būtisku ieguldījumu sabiedrības un kultūras vērtību izmaiņā sniegusi arī filozofu darbība, piemēram, vācu domātāja Imanuela Kanta (1724 – 1804)¹²⁴ brīvās gribas un dabas kā cilvēka dvēseles atspulga konceptu vai vācu domātāja Frīdriha Vilhelma Šellinga (1775 – 1854)¹²⁵ uzskati, ka cilvēka dzīvē būtisku lomu spēlē daba un ka tiekšanās pēc tās ir viena no garīgi piepildošākajām nodarbēm, kas nav balstīta uz racionalitāti, bet gan emocionālajam izjūtām. Šajā nodaļā plānoju noskaidrot, kādu lomu rakstnieka - melanholiķa psihiskais stāvoklis, iespējams, spēlējis romantisma literatūras tapšanā. Tādēļ pirmajā apakšnodaļā aprakstīšu, kādā veidā, balstoties uz Kristevas idejām, poētiskā darbība var būt un kāpēc ir atkarīga no subjekta melanholijas, un kā tas saistāms ar romantisma literatūru. Savukārt otrajā – sniegt ieskatu filozofes melanholijas analizē jau minētā Žerāra de Nervāla dzejolī *Nelaimīgais* (1853), ko viņa visplašāk aprakstījusi darbā, kas, nosaukts, tam par godu - *Melnā saule*. Tādā veidā vēlos noskaidrot ne tikai teorētiskos

¹²¹ Slavenākie dzejoļi *Eudaimona, Hipeirons, Svētās Agneses vakars, Oda lakstīgalai u.c.*

¹²² Pazīstams ar daļību poētiskajā projektā *Liriskās balādes* (1798), kā arī ar autobiogrāfiskā dzejoļa izstrādi *Prelūdija* (1850), kas publicēts jau pēc dzejnieka nāves.

¹²³ Viņa darbus, it sevišķi sonetu *Nelaimīgais* (1853), pētījusi un analizējusi arī Kristeva.

¹²⁴ Nozīmīgākie darbi – *Tīrā prāta kritika* (1781), *Praktiskā prāta kritika* (1790), *Prolegomeni* (1783) u.c.

¹²⁵ Nozīmīgākie darbi – *Par cilvēka brīvību* (1809), *Transcendentālā ideālisma sistēma* (1800), *Idejas par dabas filozofiju* (1795) u. c.

pieņēmumus, kā melanholija ietekmē rakstnieka darbību, bet arī atrast konkrētus piemērus un interpretācijas Kristevas analīzē.

Šķiet, ka melanholija romantisma literatūru ietekmējusi vairāk nekā salīdzinoši citos laikmetos. To varētu pamatot ar pieņēmumu, ka romantisms ir tendence gan literatūrā, gan mākslā, kas koncentrēta uz rakstnieka subjektivitāti un iedvesmu, dodot priekšroku viņa pārdzīvojumiem. Galvenokārt romantisms raksturīgs laikā ap 17. gs. beigām un 18. gs. pirmo pusi un bijis atbildes reakcija klasicisma un neoklasicisma kārtībai un ierobežojumiem, noraidot racionālisma pārākumu pār emocionālo.¹²⁶ Tas nozīmē, ka pretēji iepriekšējo laikmetu kanoniem romantisms ļāvis plašāku autora kā subjekta brīvību, veicot kā attēlojumus un apzīmēšanu konkrētā mākslas nozarē, dodot tam vairāk iztēles brīvību, vietu emociju izplūdumiem un varoņu, dabas un citu parādību romantizēšanai un cildināšanai. Tādā veidā, manuprāt, tas ir saistāms arī ar melanholijas kā vienu no psihiskajiem stāvokļiem lomu šajā laika posmā. Tā ietekmē subjekta veidu, kā apzīmēt, redzēt un just pasauli, tāpēc šķiet, ka romantisma laiks bijis viens no piemērotākajiem, lai to attēlotu arī poētiskajā darbībā.

Kristeva domā, ka melanholiskais stāvoklis sasniedzams ne tikai personīgās pieredzes rezultātā, bet arī ietekmējoties no pastāvošās vides un kultūras noskaņojuma, reliģijas un politikas norisēm, ka arī to krīzes. Arī romantisma laikmetā melanholija radusies ne tikai pašā subjektā, bet arī uzspiedusi tam savu nastu no ārējiem apstākļiem kultūras un sabiedrības norišu ietekmē. Tātad tā ne vienmēr saistāma ar konkrētu no kultūras procesiem neatkarīgu psihes stāvokli noteiktam subjektam.¹²⁷ Tomēr, lai gan tā var iegūt vispārīgāku formu un nedefinē tikai viena indivīda izjūtas, bet gan laikmetu kopumā, arī šādas formas iemesls, manuprāt, savienojams ar psihoanalītisko melanholijas skaidrojumu, kurā liela loma piešķirta zaudējuma piedzīvošanai. Kristeva kā piemērus melanholijas ietekmei uz atveidojumiem un iztēles procesiem Rietumu kultūrā min saistību ar kristietības un jūdaisma idejām, kā arī Senās Romas un Grieķijas laikmetu.¹²⁸ Proti, kultūras un laikmeta krīzei raksturīgas straujas izmaiņas, pāreja no vienas sistēmas citā, kas interpretējama kā iepriekšējās kārtības, vērtību un pamatu zaudēšana. Tā var izraisīt apjukumu un skumjas par pagājušo, zaudēto sabiedrībā kopumā. Tas savukārt var ietekmēt katru subjektu individuāli un apvienoties ar tā personīgajiem pārdzīvojumiem, kas ne vienmēr saistīti ar pastāvošās kultūras paradigmu.

Arī romantisms, manuprāt, interpretējams kā viens no šādiem Rietumu kultūras t. s. melanholiskajiem laikmetiem, balstoties uz apgaismības, klasicisma un neoklasicisma paradigmu nomaiņu, pieņemot citādas laikmeta kvalitātes. Meklējumi, jaunu zemju atklāšana

¹²⁶ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/romanticism> sk. 16.05.2014

¹²⁷ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 6. lpp.

¹²⁸ **Kristeva J.**, *Black Sun*, 100. lpp.

un svētceļojumi iedvesmo romantisma māksliniekus, tiecoties *atgriezties mājās*,¹²⁹ un nozīmē jaunu pamatu meklējumus un iepriekšējo zaudējumu, būšanu pazudušam, bet tajā pašā laikā brīvam doties atklāt un izjautāt. Protams, romantisms interpretējams ne tikai kā krīzes un jaunu meklējumu laikmets, bet laiks, kad rakstniekam ir iespēja radīt darbus, kuros īpaša loma veltīta arī viņa subjektivitātei, emocijām un intuīcijai, par sevi atklājot arī kaut ko jaunu. Gan šajā, gan citos laika posmos māksla un literatūra tās radītājam, pateicoties apzīmējumu radīšanai, nozīmē atbalstu psihiskajiem pārdzīvojumiem, kā arī atjauno to nozīmi un subjektivitātes svarīgumu. Vēlāk tas var ietekmēt arī skatījumu uz politiskajām norisēm.¹³⁰ Šī laika posma melanholijas izraisītā literārā darbība kļuvusi arī par efektīvu pamatu dažādām jaunām filozofiskajām refleksijām, piemēram, par jau minēto dabu un tās saikni ar esību,¹³¹ brīvo gribu, pamazām atklājot arī elementus no drīz sekojošiem filozofijas un literatūras virzieniem - ideālismu, nacionālismu, simbolismu un reālismu, aprakstot lietas, kādas tās tiek pieredzētas un, iespējams, tādēļ rada arī pirmos ierosinātājus fenomenoloģijas idejām.

Laikmeta nomāktība un melanholija spēj ietekmēt katru individuāli un sniegt līdzīgu rezultātu kā piedzīvojot to, balstoties tikai uz privāto pieredzi. Tomēr arī sociālie pārdzīvojumi var būt subjekta sērīguma iekustinātāji, kuru rezultātā indivīds spēj ar literārās darbības palīdzību ietekmēt tālākas sabiedrības un politiskās norises. Piemēram, vēlinā romantisma autors, franču dzejnieks Šarls Bodlērs (1821 – 1867)¹³² savā nozīmīgākajā dzejoļu krājumā *Ļaunuma puķes* (1857), šķiet, pārdzīvojumus un poētiskos spriedumus veic ne tikai balstoties uz savu pieredzējumu, piemēram, ar mīlas ciešanām, bet arī sniedz kritiku un varētu būt ietekmēts no apkārtējās vides noskaņojuma, ko viņš bieži vien raksturo vai liek nojaust kā drūmu, iznīcības un izvirtību piepildītu vietu. Turklāt, pamatojoties uz šādu atveidojumu, tolaik seši dzejoļi no šī krājuma bijuši aizliegti.

Lai pārciestu un spētu mijiedarboties ar melanholiskajām ciešanām, nepieciešams tiekties, sasniegt triumfu un uzvaru pār indivīda skumjām un nomāktību. Tas nozīmē, ka subjektam identifikācija jāveic ar iztēlē radīto t. s. pirms vēsturisko tēvu, ne sākotnēji zaudēto, kas romantisma laikmetā varētu būt, piemēram, stabilitātes izjūta un tradīcija, jo tādā veidā pārdzīvojumi netiek saasināti, taču indivīdam rodas ticība, ka zaudētais var tikt atgriezts un noteiktā veidā joprojām ir klātesošs. Rezultātā melanholiķis spēj noticeēt, ka pastāv iespēja un

¹²⁹ **Blackburn S.**, *Oxford dictionary of Philosophy*, New York, Oxford University Press, 2005, 319. lpp.

¹³⁰ **Beardsworth S.**, „Love’s Lost Labors: Subjectivity, Art and Politics”, *Psychoanalysis, Aesthetics, and Politics in the Work of Julia Kristeva*, 127. lpp.

¹³¹ Turpat, 131. lpp.

¹³² Pazīstams arī ar savu dzejprozas darbu *Parīzes splīns* (1869).

iemesls komfortam, ko nodrošina apzīmējumu radīšana.¹³³ Filozofe domā, ka melanholijas izraisītie apzīmējumi un poētiskā valoda subjektam rada triumfam līdzīgu izjūtu tāpēc, ka šādā veidā zaudējums tiek apstrādāts un tā aizvietotāj objekts pakļauts tā literāram atveidojumam. Tas saistīts arī ar identificēšanos ar pirmatnīgajām zīmēm, kuras pārveidojot un virknējot, jaunos simbolus var pārvērst literārā darbā. Arī romantisma laikmeta ietvaros tas skatāms kā iespēja šādu poētisko darbību pakļaut subjekta tieksmei pēc triumfa izjūtas, ļaujot vaļu rakstnieka iztēlei, kas var izraisīt vai būt iemesls spēcīgiem emocionālajiem pārdzīvojumiem. Subjekta skumjas par zaudēto liecina par mīlestības būtisko lomu indivīda psihes procesos. Tā var kalpot kā liecība gan par subjekta centieniem uzvarēt zaudējuma radītās ciešanas, gan tā iekāri un iztēlē veidotajām mīlestības metaforām, ko, piemēram Kristeva novērojusi gan Bodlēra, gan franču reālisma un romantisma rakstnieka Stendāla (1783 – 1842)¹³⁴ darbos.¹³⁵ Tie atrodami arī viņas analizētajā Nervāla dzejolī, kurā viņš to pielīdzina gan ar zudušās zvaigznes, gan karalieni, kas pārvērtusies sirēnā, metaforu.

Kristeva raksta, ka literārais atveidojums saistāms ar katarses procesiem,¹³⁶ proti, emocionālu attīrīšanos, kas iegūta caur spēcīgiem pārdzīvojumiem, balstoties uz mākslas darba radītajām izjūtām, un var ietekmēt gan pašu autoru, gan tā publiku. Filozofe uzskata, ka literārajai atveidei piemīt gan reāla, gan imagināra efektivitāte, kas drīzāk iegūstama caur katarses, ne darba izveides procesu un var kalpot kā terapijas līdzeklis.¹³⁷ Manuprāt, īpašu iedarbību uz lasītāju literārais darbs arī spēj iegūt jau minētajā krīzes laikā, kad emocijas jau pirms tā uztveršanas, iespējams, var būt sakāpinātas un melanholiski noskaņotas. Tomēr, lai gan triumfa un katarses radītās indivīda izjūtas, šķiet, atvieglo esošo situāciju un noskaņojumu, Kristeva domā, ka nepieciešamībā cīnīties ar nomāktību un melanholiju, kas valda konkrētā laikmetā, būtu realizējama tikai novēršot pašu krīzi un tās cēloņus.¹³⁸ Tātad romantisma gadījumā – tas nozīmētu idealizētās pagātnes tradīciju atjaunošanu, ne tikai rakstniecību par cildeno un skaisto pagātnē. Tāpēc rodas iespaids, ka poētiskās darbības izraisītais triumfs un emocionālā attīrīšanās varētu tikt definētas tikai kā šķietama uzvara pār krīzi un zaudējumu, jo to nenovērš problēmas saknē, bet gan rada tā pozitīvu iznākumu, kas tā negatīvo avotu tomēr, iespējams, saglabā. To, manuprāt, varētu salīdzināt ar labu kosmētisko remontu, kas nenovērš, piemēram, galvenās fasādes problēmas vai pat ēkas iespējamību drīzi

¹³³ McAfee N., *Julia Kristeva*, 67. lpp.

¹³⁴ Galvenokārt pazīstams ar romāniem ar fantastikas motīviem. Starp slavenākajiem darbiem ir noveles *Armance* (1827) un *Sarkans un melns* (1830).

¹³⁵ Beardsworth S., „Love’s Lost Labors: Subjectivity, Art and Politics”, *Psychoanalysis, Aesthetics, and Politics in the Work of Julia Kristeva*, 140. lpp.

¹³⁶ Kristeva J., „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 9. lpp.

¹³⁷ Kristeva J., „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 122. lpp.

¹³⁸ Kristeva J., „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 9. lpp.

sabrūkt, kas definējama kā akūta problēma. Pati filozofe šādā gadījumā to sauc kā ne vienmēr spējīgu un nepieciešamu noteiktu atbilžu un risinājumu iniciēšanai,¹³⁹ bet gan kā neitralizējošu līdzekli pret šiem pārdzīvojumiem.

Triumfs pār melanoliskajiem pārdzīvojumiem var tikt saprasts dažādi, piemēram, balstoties uz t. s. simboliskās ģimenes veidojumu, kas var sastāvēt no īpaši attēlotiem mītiskajiem personāžiem un kopienas, vai arī tikai no viena simboliskā objekta,¹⁴⁰ kas ne vienmēr var būt arī konkrēts tēls, bet kalpot kā piemērots subjekta mentālo ciešanu apzīmētājs, virknējot ap sevi stāstu, konkrētu sižetu, nozīmju kopumu un jaunu pasaules atveidojumu. Kristeva domā, ka tekstā paustais var kļūt arī par autora realitāti un veidot jaunu subjekta ietvaru, kā viņš skata pasauli.¹⁴¹ Piemēram, Nervāls, rakstot par Akvitānijas prinča tapšanu par Orfeju¹⁴², arī pats sevi var identificēt ar šiem tēliem, pārņemt to īpašības un rezultātā rīkoties līdzīgi viņiem. Zaudējuma izraisītā zīmju un vēlāk apzīmējumu, simbolu un valodas izveide nav galējais process, kas šī psihiskā stāvokļa rezultātā rodas. Balstoties uz apgalvojumu, ka rakstnieka veidotais sižets var saplūst ar viņa realitātes izjūtu, tas ne tikai būtiski var mainīt veidu, kā pasaule tiek uztverta, bet arī izraisīt dažādas ilūzijas un maldīgus priekšstatus, kas neatbilst citu sabiedrības locekļu pieredzei. Rezultātā indivīds var no citiem noslēgties, iegūt integrācijas problēmas, tapt pārprasts vai gluži pretēji – pasniegt sevi kā cildenu un varonīgu tēlu. Tomēr šāda iespējamība apliecina, ka triumfs pār zaudējumu ne vienmēr spēj problēmu risināt ilgtermiņā un var to arī saasināt un novest pie citām psihes problēmām.

Šādā gadījumā interesants šķiet Kristevas jautājums, vai, cīnoties ar šiem pārdzīvojumiem, izdzīvošana vainagojas tikai gadījumā, kad cilvēks kļūst par t. s. simbolisko dzīvnieku? To viņa interpretē kā centienus zaudēto, kas ir aizstājums paša subjekta psihē un tātad jau daļa no indivīda, nevis nogalināt, kas rezultātā kļūtu par pašnāvību, bet gan, pielietojot zīmju un simbolu izveides prasmes, runājot un rakstot par zaudēto un tā izraisīto tukšuma izjūtu un sāpēm. Šāda reakcija nozīmē it kā civilizētu veidu, kā pārdzīvojumus radīt vieglāk pārciešamus, tomēr ilgtermiņā neizslēdz mazohistiskus riskus. Tāpēc spēju šo problēmu pārvērst literārā un valodiskā darbībā subjekts, iespējams, var uztvert kā vērtīgu kvalitāti,¹⁴³ pieņemot, ka indivīds, ciešanu iespaidots, šķiet, var ne tikai sirgt ar depresiju, bet, meklējot sāpju mierinājumu, iegūt gan dažādas atkarības, gan, zaudējot jēgu, kaitēt arī citiem

¹³⁹ **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, 114. lpp.

¹⁴⁰ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 11. lpp.

¹⁴¹ Turpat.

¹⁴² Sengrieķu mitoloģijas tēls, kurš, zaudējot sievu Eiridīki, top par tik meistarīgu liras spēlmani, ka Dievi, jūtoties apdraudēti, viņu spiesti nogalināt.

¹⁴³ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 14. lpp.

sabiedrības locekļiem. Balstoties uz šo skaidrojumu, manuprāt, subjekta uzskatus un izjūtas, radot poētisko, iespējams savienot arī ar šķietamo triumfu pār zaudēto, kas tātad norāda tikai uz subjekta atkarību no simboliem un zīmēm. Tās kalpo kā vienīgais veids izdzīvošanai kā izmisīgs aizsargāšanās veids no nāves dziņas un vēlmes to realizēt pašnāvībā, lai gan arī nāves valdzinājums, iespējams, ir viena no romantisma pazīmēm, kas, piemēram, daudz aprakstīts gan Bodlēra, gan Nervāla dzejā, lietojot ar to saistītus simbolus un metaforas, piemēram, veidojot sižetu, kurā daudz izmantota liķu un kapu tematika.

Kristeva melnholiskos un depresijas procesus saista ar skaisto, kas norāda arī uz to saistību ar lietu un parādību romantizēšanu, idealizēšanu vai nostalgiju pēc kaut kā skaista, bet jau pagājuša. Atsaucoties uz Freidu, autore raksta, ka skaistais ne vienmēr ir mirklīgs, bet laika gaitā var kļūt vēl iespaidīgāks un tāpat kā melnholija psihoanalītiķiem ir mīklains jautājums. Kristeva izjautā, kādas varētu būt melnholijas un skaistā attiecības. Viņa piedāvā interpretāciju, ka skaistais, iespējams, varētu būt zaudētā ideāls, kas nekad subjektu nesārūgtina un drīzāk iepriecina,¹⁴⁴ kas romantisma literatūrā arī varētu atklāties, kā autoru meklējumu mērķis – saikne ar mājām, senajām tradīcijām u.tml., ko rakstniecības laikā var censties radīt un aizstāt esošo tukšuma sajūtu. Rezultātā top lietu, parādību un tēlu romantizēšana, jauns, spēcīgs pārdzīvojums, kas saistāms ar emocionālu attīrīšanos, pat tad, ja attēlojumā var dominēt arī ciešanu un drāmas tematika. Tādā veidā, šķiet, labs, emociju kāpinošs poētiskais darbs romantismā un, šķiet, arī mūsdienās saprotams kā skaistā, idealizētā trūkstošā objekta modeļa projekcija. Tas var būt zaudējuma un melnholijas procesu apzīmētājs, balstīts iztēlē un pirmatnējo zīmju formācijā un spēj pašam autoram sagādāt prieku, apmierinājumu un šķietamu triumfa izjūtu.

Stāstījumu, kas balstīts uz subjekta afekta stāvokļiem un iztēli, šķiet, līdzīgi kā filozofu Žana Žaka Ruso (1712 – 1778)¹⁴⁵ un Šellinga galvenajām tēzēm par spēju sevi pilnībā izteikt, balstoties uz jūtām un tās prezentēt mākslās, tostarp literatūrā, Kristeva vērtē daudz augstāk, salīdzinot ar teoloģisko vai zinātnisku izklāstu.¹⁴⁶ Tas autoru ierobežo izpausties, iztēloties, apzīmēt pilnībā un paust arī savas izjūtas. Tāpēc poētiskai valodai var piemist augstāka kvalitāte nekā aprakstošajai, loģiskajiem likumiem pakļautajai valodai, jo iztēles produkti daudz vairāk stāsta par runājošo subjektu, viņa vērtībām, izjūtām un ārpus apziņai eksistējošo, ne pārbaudāmiem faktiem par pasaules kārtību.¹⁴⁷ Tomēr, ja tiek

¹⁴⁴ Kristeva J., *Black Sun*, 98. lpp.

¹⁴⁵ Nozīmīgākie darbi – *Emīls jeb Par audzināšanu* (1762), *Vientuļa gājēja sapņi* (1776-1769) u.c.

¹⁴⁶ Turpat, 100. lpp.

¹⁴⁷ Lechte J., „Transcendence, Fixation and Belief in the Vicissitudes of the Imaginary”, *Julia Kristeva 1966 – 96: aesthetics.politics.ethics*, 117. lpp.

apspriesta situācija Rietumu kultūrā, nepieciešams atcerēties, ka, piemēram, arī kristietība tajā spēlējusi būtisku lomu vairākos laikmetos un radījusi konkrētu ietvaru gan literārajā, gan zinātniskajā darbībā. Subjektivitāte nespēj pastāvēt bez iepriekš iegūta pamata, tomēr nepieciešams uzmanīties, lai rakstnieks nekļūst atkarīgs no lasītāju pieprasījuma, ne vadās pēc savas iztēles,¹⁴⁸ izjūtām un pasaules redzējuma, jo rezultāta arī cīņa ar melnholiskajām ciešanām var kļūt pasīva.

Filozofe uzskata, ka rakstnieka darbība nedrīkst pastāvēt bez konkrēta ietvara, jo tādā gadījumā pastāv risks zaudēt dažādas kultūras un reliģiskās vērtības un vainagoties ar ticības trūkumu. Tas, it kā sākotnēji priekšroku dodot teksta izveidei, laika gaitā literāro darbību vairāk koncentrē uz konkrēta izklāsta veida un stila izveides variācijām, taču ne satura un tā kvalitātes uzlabošanu.¹⁴⁹ Nepieciešams ietvars, kas formē arī paša subjekta pārdzīvojumus, jo pretējā gadījumā tie var kļūt nevērtīgi un virspusēji vai pazust pavisam. Indivīdam nepieciešams izdzīvot dažādus psihes stāvokļus, reliģisku pieredzi un iesaistīties dažādos kultūras procesos, lai spētu par tiem reflektēt un būtu iemesls, jēga tiekties pēc triumfa, zaudētā ideāla un simboliskas atdzimšanas izjūtas. Bez šiem pieredzējumiem un psihiskajiem procesiem literārais vēstījums kļūtu, šķiet, par mehānisku un tehnisku vārdu virknējumu, neradot tajā nozīmes, simbolus un spēju lasītājam ar tā sižetu identificēties. Savukārt neradot apzīmējumus vispār, sērīgais indivīds var sastingt, kļūt pasīvs, depresīvs un nemotivēts, piemēram, meklēt jēgu reliģijā, kultūrā vai dzīvē vispār. Rezultātā arī viņa valodas lietojums un runa kļūst trūcīgāka, samazinās tās apjoms, kļūst monotons un var zaudēt saikni ar kontekstu.¹⁵⁰ Tāpat kā gadījumā, kad subjekta pārdzīvojumiem nav konkrēta ietvara un fona zināšanu, teksts var kļūt tikai tehniskas iedabas. Tas varētu tikt interpretēts kā subjekta padošanās zaudējuma izraisītajām ciešanām un nespēja ne par tām vairs apliecināt, ne pretoties, zaudējot dzīves un ticības jēgu un atzīstot trūkstošā pārākumu vai vairs neesot spējīgs to identificēt. Tāpēc būtisku lomu, gan glābjot, gan šķietami nokaujot depresīvo indivīdu, ir laikmetam un tā noskaņai – ko cilvēki domā, uz ko cer un pēc kā tiecās? Ja indivīds, atbildot uz šiem jautājumiem, spēj identificēt sevi ar pastāvošo kultūru, tā viņu, iespējams, var glābt.

Atbildot uz jautājumu, kā poētiskā darbība var būt un kāpēc ir atkarīga no subjekta melanholijas, un kā tas saistāms ar romantisma literatūru, var secināt - piedzīvojot melanholiju un sēras par zaudēto, būtiski saglabāt tieksmi triumfēt pār šo psihes stāvokļu izraisītajām jūtām. Tas nozīmē, ka nepieciešams radīt simbolus, kurus izmantojot, veidot arī

¹⁴⁸ Turpat, 108. lpp.

¹⁴⁹ **Kristeva J.**, *Black Sun*, 68. lpp.

¹⁵⁰ Turpat, 34. lpp.

poētiskos darbus, jo tie veicina subjekta identifikāciju ne ar zaudēto, bet gan t. s. pirms vēsturisko tēvu, kurš parādās pirmatnējo zīmju izveides procesā, ļaujot indivīdam gūt ticību, ka zaudētais ir atgūstams, klātesošs un kontrolējams. Tā kā tas vainagojas poētiskā darbībā, kurā tiek prezentēti subjekta iekšējie pārdzīvojumi un jūtas viens no šādas darbības raksturīgākajiem laikmetiem ir romantisms. Tajā pastāvējusi plašāka literārā vai mākslas darba autora iztēles brīvība, jo ne vienmēr nepieciešams atveidojumus radīt racionālus, bet tiek pieļauti emociju izplūdumi, parādību un lietu romantizēšana, cildināšana un autora subjektivitāte. Uz šādu vērtību kultivāciju gan implicēti, gan eksplicēti aicinājuši tādi filozofi kā Ž. Ž. Ruso, I. Kants, F. V. Šellings, savukārt kā spilgtākie literāti, kas to realizējuši savā poētiskajā darbībā ir, piemēram, Ž. de Nervāls, Stendāls, Š. Bodlērs u. c. Viņu darbi interpretējami kā zaudētā ideāla reprezentācija, kas subjektu vienmēr iepriecina, nesarūgtina un saistīta ar katarses stāvokļa sasniegšanu. Laikmets autoru darbībai nozīmīgs arī tāpēc, ka pastāv ne tikai personīgā, bet arī konkrētai kultūrai raksturīgs melanholiskais noskaņojums, kas radies vides, sociālo un politisko norišu iespaidā, piemēram, krīzes, straujas sistēmas izmaiņas dēļ u.tml. un iedarbojas uz indivīdu kā ārējs apstāklis. Tas var ierosināt cilvēku privātos melanholijas procesus, kas savukārt, piemēram, caur poētisko darbību un ideālu meklējumiem atkal var ietekmēt kultūras, kā arī politiskās norises. To var panākt, piemēram, radot tādu mākslas darbu, kas spēj izraisīt katarsi un spēcīgus pārdzīvojumus. Tie veicina emocionālo attīrīšanos gan pašam radītājam, gan publikai, un var kalpot kā nomāktības terapijas līdzeklis, taču, iespējams, nespēj risināt problēmu tās saknē un spēj to uz laiku tikai neitralizēt.

Poētiskā darbība kā triumsfs pār zaudēto, balstoties uz Kristevas idejām, nozīmē civilizētu veidu, kā to sasniegt. Turklāt šādi radītu tekstu viņa vērtē daudz augstāk nekā uz loģiku un epistemoloģiju balstītu pasaules aprakstu, kurā nav atklāts gandrīz nekas par tā rakstītāju, viņa izjūtām, ārpus apziņas esošo u.tml. Tomēr nepieciešams saglabāt arī konkrēts apraksta ietvars, jo pretējā gadījumā, poētiskā literatūra var zaudēt saturu, izkropļot gan rakstnieka, gan tā darbu vērtības un kvalitātes. Romantisms ir bijis viens no laika posmiem, kuros subjektīvās izjūtas, tostarp melanholija, aprakstītas visplašāk, gan runājot par mīlestības un nāves valdzinājumu, gan skumstot un meklējot ideālus, kas slēpjas tradīcijā un pagātnē. Romantisma literatūras autoru darbi būtu ļoti interesants materiāls psihoanalītiskajiem pētījumiem.

3. 2. Melanholija Žerāra de Nervāla dzejoli *Nelaimīgais*: Kristevas skaidrojums

Lai uzzinātu, kā melanholija ietekmējusi literāro autoru darbību, manuprāt, nepietiek tikai ar teorētisku izklāstu par to, kādu lomu tā spēlējusi poētiskā darba radīšanā, bet nepieciešams arī izpētīt konkrētu darbu un tā uz psihoanalīzes balstīto skaidrojumu. Tāpēc šajā apakšnodaļā tiks aprakstīts, kā Jūlija Kristeva analizējusi un pārinterpretējusi franču romantisma dzejnieka Žerāra de Nervāla dzejoli *Nelaimīgais* (1853). Filozofe analizējusi gan dažādus mākslas, gan literāros darbus, kas radīti atšķirīgos laika posmos, tostarp, baroka un romantisma laikmetā, kā arī mūsdienās, piemēram, franču rakstnieces Margaretas Dirasas (1914 – 1996)¹⁵¹ un krievu rakstnieka Fjodora Dostojevskā (1821 – 1881)¹⁵² darbus. Tajos uzmanību Kristeva vēršusi autoru mīlestības un zaudējuma izjūtu atspoguļojumam, kas, iespējams, saistīts ar pirmatnējo, mātes un citiem zaudējumiem, kā arī identifikācijas procesu. Pateicoties filozofes literārās teorijas un psihoanalītiskā literārā kriticisma manieres attīstīšanas iespējām, arī citi autori centušies veikt līdzīgas analīzes gan ar 19. gs., gan mūsdienu mediju darbiem, filmām, piemēram, *Mr. & Mrs. Smith* (2005)¹⁵³ un literatūrai, uzskatot, ka pastāv vēl daudz iespēju Kristevas teoriju turpināt. Nervāla dzejolis kā Kristevas psihoanalītiskā kriticisma piemērs šajā apakšnodaļā izvēlēts tā simbolu lietojuma un ietekmes uz filozofes tālāko sērīgā psihe procesa skaidrojumu dēļ. Autore vairākkārt izmantojusi sonetā izmantoto melnās saules metaforu arī citos skaidrojumos un piemēros. Iedvesmojoties no tā tapis nosaukums arī Kristevas grāmatai *Melnā saule*, kurā dzejolis tiek visplašāk analizēts.

Šķiet, lai veiktu pilnvērtīgāku psihoanalītiski literāro kritiku, nepieciešams pārzināt analizētā darba autora biogrāfiju, lai to varētu izmantot, radot spriedumus arī par viņa literāro darbību un, iespējams, ievērot rakstnieka dzīves notikumu ietekmi uz viņa radošajām aktivitātēm. Žerārs de Nervāls (dzimis Žerārs Labrunī) lielāko savu dzīves daļu pavadījis Parīzē. Māti zaudējis divu gadu vecumā un ticis uzaudzīnāts pie radniekiem, bet ar tēvu nav uzturējis labas attiecības. Lai gan dzejnieks māti nav atcerējies, dzīves laikā Nervāls par viņu daudz runājis un iztēlojis, kāda viņa būtu dzīva. Viņš strādājis gan vairākos žurnālos, tostarp izveidojis pats savu teātra avīzi, gan darbojies kā tulkotājs, diplomāts un paguvis arī ceļot. Būtisks tēls dzejnieka dzīvē bijis viņa sieva – angļu aktrise Ženija Kolona. Nervāls, viņas

¹⁵¹ Pazīstama ar autobiogrāfisko darbu *Mīlētājs* (1984), romāni *Nāves slimība* (1982) u.c.

¹⁵² Nozīmīgākie romāni – *Noziegums un sods* (1866), *Idiots* (1868) un *Brāļi Kazamarovi* (1880).

¹⁵³ Asa sižeta komēdija. Galvenajās lomās - Andželīna Džolija (dz. 1975) un Breds Pits (dz. 1963), režisors Dags Limans (dz. 1965).

nāves ietekmēs, piedzīvojis vairākas mentālās krīzes, kas iespaidojušas dzejnieka radošās aktivitātes, piemēram, vairāk pievēršot autoru paša stilizētu sonetu rakstniecībai. Savu dzīvi viņš pēc patvaļīgas klīnikas pamešanas beidz, pakaroties kādā Parīzes alejā. Balstoties uz viņa dzīvesstāstu, var nojaust, ka dzejnieks cietis arī no melanholiskajiem psihes procesiem. Veicot apzīmēšanu, lai ar to cīnītos, viņš savu noskaņojumu atveidojis caur simbolu lietojumu savā dzejā.¹⁵⁴ Viņa biogrāfiskie dati liecina, ka dzejnieka dzīvē piedzīvoti vairāki emocionālie triecieni un traumas, kas izraisījuši ciešanas, kas savukārt, iespējams, radījušas papildus mentālās problēmas. Šķiet, interesanti, ka būtiskākie zaudējumi viņa dzīvē bijuši sievietes, proti, mātes un sievas tēli, kamēr tēvs, šķiet, nav ieņēmis būtisku lomu dzejnieka dzīvē. To novērot var arī viņa dzejolī, kas no 1853. g publicētās spāniskās versijas, tulkots arī angļu valodā, taču diemžēl latviski vēl nav pieejams.

The Disinherited

- 1 *I am saturnine, bereft, disconsolate,*
- 2 *The Prince of Aquitaine whose tower has crumbled;*
- 3 *My lone star is dead, and my bespangled lute*
- 4 *Bears the black sun of melancholia.*

- 5 *In the night of the grave, you who brought me solace,*
- 6 *Give me back Posilipo and the sea of Italy,*
- 7 *The flower that so pleased my distressed heart,*
- 8 *And the arbor where vine and grape combine.*

- 9 *Am I Cupid or Phoebus, Lusignan or Byron?*
- 10 *My brow is still red from the kisses of the queen;*
- 11 *I have slept in the cave where the siren turns green,*

- 12 *I've twice, yet alive, been across the Acheron,*
- 13 *Modulating and singing on Orpheus' lyre*
- 14 *The sighs of the saint and the screams of the fay.*¹⁵⁵

Kristeva domā, ka galvenā problēma, ko Nervāls sonetā atspoguļo, ir tā sēras par mātes zaudējumu.¹⁵⁶ Tāda veidā viņa jau implicēti norāda uz pieņēmumu, ka autors cieš no

¹⁵⁴ McAfee N., *Julia Kristeva*, 60. lpp.

¹⁵⁵ KIRSTEVA J., „Gerard de Nerval, The Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, New York, Longman Publishing, 1994, 198.lpp.

¹⁵⁶ Turpat, 196. lpp.

melanholijas. Kristeva, šķiet dzejoļa subjektu definē kā cietēju no narcistiskās melanholijas.¹⁵⁷ Tomēr, manuprāt, darbā netiek skaidri norādīts vai iespējams atšifrēt konkrēto zaudējumu, kas autoru būtu iedvesmojis. Lai gan skumjas par mātes zaudējumu, šķiet, raksturīgas ikvienam, tas ne vienmēr nozīmē, ka tas ir vienīgais iemesls apzīmēšanas procesiem. Interesanti, ka darbā dzejnieks izmantojis atskaņas, ievērojis konkrētu ritmu, kā arī vienādu līdzskaņu atkārtošānu, piešķirot sonetam īpašu tā izrunāšanas un skanējuma iezīmes, ne tikai koncentrējoties uz saturu.¹⁵⁸ Tas norāda, ka viņš nav steidzīgs jaunu simbolu izveidē, bet izmanto arī sākotnējās pirmatnīgās zīmes, kas vēl nav formatējušās sarežģītākās struktūrās. Tāpēc viņa centieni triumfēt pār zaudēto atklājas diezgan abstraktā un jauktā apzīmējumu un zīmju veidā. Kristeva uzskata, ka skumjas dzejniekam bijusi viena no indivīda konfliktu šķautnēm un, iespējams, arī šizofrēnijas fragments, kas caur cilvēcīgumu un valodas lietojumu kļuvis, pamanāms arī citiem. Tas apstiprina psihisko procesu būtisko lomu reprezentācijas procesā, kas tiecas tapt triumfā pār zaudēto,¹⁵⁹ vēstot par to konkrētajā dzejas darbā. Turklāt interesanti, ka sonets rakstīts ar sarkano tinti, kas, iespējams, saistīts ar erotisma divējādību, simbolizējot gan tā seksualitāti, gan destrukciju.¹⁶⁰ Tomēr, manuprāt, šāda interpretācija varētu būt diezgan spekulatīva, jo pastāv arī citi pietiekoši ticami skaidrojumi, kādēļ autors izmantojis tobrīd tieši šo tinti. Lai gan šāds pretarguments var šķist vienkāršots un triviāls - tomēr, iespējams, piemēram, tobrīd autoram beigusies melnā un tines citā krāsā Nervālam nav bijušas pieejamas.

Pirmā problēma, kas, manuprāt, parādās, sākot analizēt dzejoli, ir tā nosaukums *El Desdickado*, kas, tulkojot no spāņu valodas, nozīmē *Nelaimīgais*, taču, meklējot tā nozīmi no angļu valodas versijas *The Disinherited*, tas saistāms ar izmisuma un žēluma terminu, kā arī tiek skaidrots kā no mantojuma izslēgtais. Kristeva savukārt raksta, ka tulkojumā no spāņu valodas tas nozīmē kaut ko līdzīgu uzmācīgām skumjām. Viņa uzskata, ka nosaukums spāniski kontrastē ar franču valodā izmantotajiem patskaņiem,¹⁶¹ un, iespējams, arī slēpj kādu papildus nozīmi vārda lietojuma izvēlei. Cenšoties to atrast arī vispārīgi, Kristeva nosaukto mēģina pielīdzināt dažādiem literāriem varoņiem, kuri izdzīvojuši vai ir raksturīgi kaut kam līdzīgam, kas aprakstīts Nervāla darbā. Tomēr, manuprāt, nepieciešams ir saglabāt arī iespējamību, ka tas varētu liecināt tikai un galvenokārt par paša autora izjūtam un

¹⁵⁷ McAfee N., *Julia Kristeva*, 71. lpp.

¹⁵⁸ Kristeva J., „Gerard de Nerval, the Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, 197. lpp.

¹⁵⁹ Kristeva J., „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 12. lpp.

¹⁶⁰ Kristeva J., „Gerard de Nerval, the Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, 210. lpp.

¹⁶¹ Turpat, 200. lpp.

pārdzīvojumiem, kas šajā gadījumā ir soneta centrālais temats. Rodas jautājums, kādēļ šis *Nelaimīgais* ir šāda psihiskajā stāvoklī, ko tas nozīmē? Kristeva raksta, ka šādas izjūtas pieder relatīvai vēsturei, kam nozīmi piešķir tikai tā nākotne.¹⁶² Tas nozīmē, ka pagātnē meklējams tā cēlonis, taču sekas un šādas izjūtas raksturīgas nākotnei un tagadnei, kas tomēr ne vienmēr spēj izskaidrot skumju iemeslu.

Jau pašā soneta sākumā autors norāda uz subjekta būšanu nesavaldāmam, nomāktam un kaut kam zaudētam.¹⁶³ Tas tiek eksplicēti atklāts jau darba pirmajā rindiņā un parāda, ka darbs radīts, balstoties no pirmās personas skatupunkta. Turklāt norāde uz kaut ko pazaudētu var kalpot arī kā pirmā pazīme subjekta melanholijai par to. Iespējams arī interpretēt, ka autoram atņemta gan gaisma, sieva un mierinājums, kas arī izraisa drūmumu un nerimtību.¹⁶⁴ Subjekts tiek nosaukts par Akvitānijas princi, kura tornis ir nobrucis, kas rosina izjautāt, kādēļ izmantots tieši šāds salīdzinājums. Vai tam ir kāda īpaša konotācija, vai Nervālam bijušās īpašas attiecības ar Akvitāniju? Kristeva atbildētu, ka ir. Viņa to skaidro kā franču mītisko varoni, kura ciltsraksti varētu tikt saistīti ar Nervāla ģimenes saknēm, kas nākušas no Akvitānijas – trubadūru zemes. Līdzīgi tiek pārinterpretēta arī torņu un vēlāk pieminētās zvaigznes simbolika, kas varētu tikt saistīta ar Labrunī dzimtas leģendas tematiku.¹⁶⁵ Turklāt sabrukušais tornis saprotams kā metafora, kas apraksta un papildina jau pirmajā rindiņā minēto tukšuma, sērīguma un nemiera izjūtu galvenajā varonī.

Kristeva domā, ka darba melanholiskais objekts ir pieminētā *vienīgā zvaigzne*, kas ir *mirusi*. Tas interpretēts kā atropomorfizēts sievišķs tēls un ietekmē arī dzejoļa stilu kopumā.¹⁶⁶ Iespējams, tas varētu liecināt, ka tieši sievišķais tēls no autora dzīves ir zaudētais un melanholiju izraisošais objekts, kas licis *prinča tornim sabrukt*. Kristeva jautā, vai sērīgais subjekta noskaņojums būtu saistāms ar viņa sievas nāvi?¹⁶⁷ Zvaigznes simbolu viņa dēvē par dzejnieka mūzu, kura ir nozīmīgāka gan par likteni, gan prinča torņiem. Tāpēc, iespējams, tā varētu būt arī viņa teātra zvaigzne, proti, sieva Ženija, kas mirusi 1842. gadā, kas vēlāk ietekmējis arī dzejnieka mentālo veselību. Turklāt minētā ar vizuāliem nokaisītā lauta varētu tikt identificēta ar viņa mirušo zvaigzni.¹⁶⁸ Tās spēlēšanas rezultātā indivīds atsauc atmiņās zudušo, taču atjaunot to nespēj.

¹⁶² Turpat, 204. lpp.

¹⁶³ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 9. lpp.

¹⁶⁴ **Kristeva J.**, „Gerard de Nerval, the Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, 202. lpp.

¹⁶⁵ Turpat, 204. lpp.

¹⁶⁶ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 11. lpp.

¹⁶⁷ **Kristeva J.**, „Gerard de Nerval, the Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, 203. lpp.

¹⁶⁸ Turpat, 204. lpp.

Zvaigžņotā lauta Kristevas interpretācijā norāda uz autora afekta stāvokļu pārveidoto, eliptisko un alūzisko dabu, kas kalpo kā gluži pretējs simbols melnholijas kā melnās saules metaforai, kas skaidrota kā tas, kas lautai jāpacieš.¹⁶⁹ Tas nozīmē, ka Nervāls, iespējams, nošķir subjektu, kurš it kā nav pelnījis ciešanas un skumjas, no tā, ar ko viņam nākas saskarties un piedzīvot, šajā gadījumā – melnholijas melno sauli, kuru viņš nav pelnījis sastapt. Pētot šo, Kristevas idejās nozīmīgo metaforu, atklājas, ka, viņasprāt, dzejnieks ar to ir cieši saistīts, ņemot vērā subjekta tieksmi no tās vairīties, bet tajā pašā laikā cenošoties pār to triumfēt.¹⁷⁰ Aprakstītā situācija šķiet kā paradokssāls novietojums starp narcistisko subjektu un tā melnholiju, jo lai gan no tās nepieciešams atbrīvoties un pastāv nepieciešamība no tā pēc iespējas vairāk izvairīties tās producētās nāves dziņas dēļ, lai to uzvarētu vajadzīgs ar to palikt noteikta veida attiecībās, to cenšoties formatēt, pārveidot un sašķelt jaunās zīmēs, simbolos, radīt valodu un veidot stāstījumu par to. Melnās saules vilinājumam ir jāpretojas, cenšoties radīt tās aizstājumu, kas sniedz subjektam arī cerību par tās jaunatgūšanu vai iespējamo klātesamību, taču izslēdz naidu, kas rezultātā var tikt vērstas pret pašu subjektu un veicināt nāves dziņu dominanci.

Pievēršoties detalizētākai melnās saules metaforas analīzei, Kristeva to skaidro kā brīnumainu afekta stāvokļa žilbinājumu, kas spēj pastiprināt subjekta izjūtas un ietekmēt psihiskos procesus, esot šajā gadījumā daudz spēcīgākam un iedarbīgākam nekā jebkuram citam simbolam vai idejai. Būtiska autora izklāstā ir galvenā varoņa nomāktā daba, kam būtu jāpārveido minētās melnholijas melnās saules ezotērisks simbols, kas var būt iniciators subjekta traumatisko brīžu un problēmjuautājumu saasināšanai.¹⁷¹ Tā dēvējama kā neatlaidīga un bez konkrētas klātesamības pastāvoša – zaudētā lieta kā iedomāta saule, kas ir spilgta un tumša vienlaicīgi.¹⁷² Tas rosina domāt, ka, lai gan melnholija var izraisīt smagu depresijas stāvokli un nāves dziņu dominanci, tajā pašā laikā tā ir it kā saldsērīgi vilinoša – ciešanas izraisošā, bet skaista. Tas atsaucas uz ideju par indivīda mīlestību un naidu pret zaudēto vienlaicīgi – lai gan tas bijis kaut kas ļoti dārgs un svarīgs, tas izraisa arī dusmas, šajā gadījumā, tumsu un saules melno esību, taču neizslēdz mīlestību pret to. Šķiet, ka Kristeva aprakstītā subjekta melnās saules sastapšanu uzskata kā diezgan izšķirošu pieredzi,¹⁷³ kas vēlāk var ietekmēt varoņa dzīvi.

Otrajā soneta strofā dominē pazemes tematika. Tas vēsta par skumju noskaņojumu un subjekta ciešanām. Būtiski, ka parādās arī darba sižeta otrā persona, kas mierina un

¹⁶⁹ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 10.lpp.

¹⁷⁰ Turpat, 9. lpp.

¹⁷¹ Turpat, 10.lpp.

¹⁷² **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, 62. lpp.

¹⁷³ Turpat, 70. lpp.

uzmundrina sērīgo simbolizējot dzīvību un gaismu.¹⁷⁴ Interesanti, ka subjekts dzejolī ar to tiek uz kapa virsmas. Tā varētu būt identificēšanās gan ar zaudētā līķi, gan tieksme tam pievienoties. Tomēr rodas jautājums kas ir šī otrā persona, vai ta ir tā pati, kas izraisījusi sēras –sieva, māte, kāds cits? Atbilde uz šo jautājumu būtu svarīga, cenšoties konkrētāk atklāt autora simbolos paslēpto melnholijas un ciešanu iemeslu. Nozīmi Kristeva šajā strofā piešķirusi arī minētajai Itālijas jūrai un Pasilipo zemesragam, kā mātes plašumu apzīmētājam un vietu, kur Nervāls centies darīt pašnāvību.¹⁷⁵ Tomēr arī šajā skaidrojumā rodas iespaids, ka Itālijas jūras simbols kā mātes lomas apzīmētājs skaidrots tikai balstoties uz vispārīgiem psihoanalīzes pieņēmumiem par indivīdu ciešo saikni ar māti, ne specifisku informāciju par pašu rakstnieku. Savukārt ziedu metaforu dzejnieks izmantojis kā subjekta iepriecinātāju, vēlāk to konkretizējot kā rozi, kas spēj ietekmēt galvenā varoņa melnholiju par zudušo zvaigzni. Kristeva gan apgalvo, ka šim ziedam var piedēvēt dažādu simboliku, neizslēdzot ne pozitīvos, ne negatīvos tās aspektus – gaismu un tumsu, tieksmi pēc nāves un augšāmcelšanas.¹⁷⁶ Kas, šķiet, rada iespaidu, ka roze varētu būt arī tas pats melnholijas iemesls citādā veidolā.

Lai sasniegtu triumfu pār zaudēto autors arī izjautā, kas ir viņš pats. Kristeva domā, ka tas ir soneta pagrieziena punkts, jo ir gan šaubu, gan pozitīvs mirklis, jo vēsta par identificēšanās procesiem ne tikai dziņu kontekstā, piemēram, ar Erosu, bet arī Fēbu un nimfu Dafni, izvēloties būt, piemēram, tam, kas ir mīlošs vai, piemēram, neapmierināts.¹⁷⁷ Tātad subjekts sevi spēj saistīt arī ir citādām izjūtām un minēto tēlu īpašībām. Tas it kā sniedz iespēju, ka melnholija potenciāli var tikt uzvarēta. Tomēr rakstot par *sārtajām, karalienes skūpstītajām uzacīm*, Nervāls tiek interpretēts kā joprojām kaut kam pakļauts un atkarīgs. Sarkano krāsu šajā gadījumā Kristeva skaidro kā kauna un slepkavības zīmi. Taču vēlāk, viņasprāt, sārtā karaliene tiek pārvēsta peldošā, zaļā sirēnā, kas, iespējams, domātas kā pretkrāsas¹⁷⁸ un liecina kā triumfs pār šo kauna un negoda izjūtu. Turklāt, dzejnieks, kurš nekad nav pazinis savu māti, un tāpēc arī no sievietēm noteiktā veidā distancējies, ir mazāk seksuālās iekāres kontrolēts, par ko liecina karalienes tapšanā par vēsu sirēnu, proti, no spēcīgas un draudīgas sievietes uz iztēlotu varoni.¹⁷⁹ No psihoanalītiskā skatījuma rodas iespaids, ka dzejnieks it kā spēlējas ar nozīmēm un vēstījumu šajā strofā no sākuma vēstot par

¹⁷⁴ **Kristeva J.**, „Gerard de Nerval, the Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, 205. lpp.

¹⁷⁵ Turpat, 206. lpp.

¹⁷⁶ Turpat, 207. lpp.

¹⁷⁷ Turpat, 208. lpp.

¹⁷⁸ Turpat, 209. lpp.

¹⁷⁹ **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, 71. lpp.

panākumiem cīņa ar ciešanām, vēlāk norādot, ka joprojām ir ierobežots, bet tad atkal, kā raksta Kristeva, gūstot triumfu pār to.

Pēdējā strofā tiek attēlots, kā subjekts atgriezies no pazemes, paliekot dzīvs un varonīgi šķērsojot Aheronas upi. Arī to Kristeva interpretē kā, iespējams, pārdzīvotās Nervāla mentālās krīzes, kas pieredzētas līdz soneta tapšanai divreiz – tik pat, cik šķērsota minētā upe.¹⁸⁰ Rodas iespaids, ka šāds pieņēmums varētu būt ticams, jo psihisko nestabilitāšu laikā Nervāls piedzīvojis ļoti smagus brīžus, ticis dažādu tēlu vajāts un bijis, šķiet, bez tuvinieku atbalsta. Izveseļošanos no tā varētu interpretēt arī burtiski kā atgriešanos dzīvē, jo cilvēki pēc šādām problēmām var arī vairs neatgūties. Atgriešanos viņš asociē ar Orfeja tēlu, kas bijis svarīgs un atpazīstams varonis Sengrieķu mitoloģijā kā prasmīgs liras spēlētājs, kāds tapis pēc mīļotās pazaudēšanas. Kristeva domā, ka topot par Orfeju, soneta galvenais varonis uzvar Akvitānijas tumšā prinča tēlu,¹⁸¹ jo neskumst vairs par tiešo zaudējumu, kas aicina ļauties nāves dziņām, bet gan rada aizvietojumus un refleksijas par melanholijas cēloni, it kā caur tā atjaunojumu iemantojot mieru. Soneta noslēgumā minētās svēto nopūtās un feju kļiedzienus Kristeva asociē ar nošķīrumu starp ideālo un seksuālo, jaunavu un karalieni, garīgo un miesisko, kā arī māti un sievu, kuras jau ir mirušas un attiecināmas tikai uz pagātni. Nopūtas un kļiedzieni kā nošķīrums starp idealizēto mīlestību un erotisko kaisli.¹⁸² To autors atklāj nu jau kā Orfeja liras vadītu, kas, manuprāt, varētu vēstīt arī par veiksmīgu triumfu pār melanholiju.

Kristeva uzskata, ka dzejolis uztverams arī nezinot visus tajā iesaistītos simbolus. Protams, lasītājs var jautāt, kas ir Akvitānijas princis, vienīgā mirusī zvaigzne, Fēbs u.c., bet tas, šķiet, viņsprāt, ne vienmēr ir nepieciešams, jo ļauj lasītājam radīt savu subjektīvo darba izpratni, vārdus asociējot ar paša veidotām nozīmēm.¹⁸³ Piemēram, filozofe, saskatot darbā gan nozīmju atkārtojumus un monotonismu, kas simbolus var padarīt grūtāk atšifrējamus un nekonkrētus, atzīst, ka, lai tos saprastu, nepieciešamas detalizētas ezotērikas un mitoloģijas zināšanas,¹⁸⁴ kuras visiem lasītājiem diemžēl ne vienmēr ir pieejamas. Būtiski, domājot par šo jautājumu, ir atcerēties, ka tiklīdz zīme un simbols tiek izveidots un ievietots, piemēram, mākslas vai literārajā darbā, tas iemanto arī savu neatkarīgo, no autora atšķirto realitāti, kaut gan iepriekš tie bijuši daļa no paša subjekta darbības un refleksijām. Šī iemesla dēļ, dažreiz var rasties problēmas nošķirt iegūto informāciju no darba, kas ir zīmes kā neatkarīga lieluma

¹⁸⁰ **Kristeva J.**, „Gerard de Nerval, the Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, 210. lpp.

¹⁸¹ Turpat, 200. lpp.

¹⁸² Turpat, 211. lpp.

¹⁸³ **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, 11. lpp.

¹⁸⁴ Turpat, 10.lpp.

un skatītāja mijiedarbības projicēta un to, ko domājis ar to pateikt darba autors.¹⁸⁵ Nervāla valoda atveido stabilu, arī tikai pašam dzejniekam zināmu simbolu nozīmi un publikai rada ilūziju, ka šim nezināmajam pastāv iespēja pietuvoties, kaut gan izklāsts par to ir diezgan abstrakts. Melanholiskajiem procesiem Nervāla darbībā izsekot ir diezgan viegli,¹⁸⁶ kas, iespējams, pamatojams ar dzejolī vērojamo it kā melanholijas triumfa aprakstu – piedzīvojot zaudējumu, cīnoties ar to un beigās pārvaldot ar Orfeja liras skaņām kā apzīmētāju. Turklāt ļoti būtisks literārās izteiksmes līdzeklis dzejnieka darbā ir metafora. Tā ikreiz var parādīties un lietas apzīmēt citādi, izfiltrējot to no negatīvajām asociācijām un instinktiem.¹⁸⁷

Kopumā var secināt, ka, lai gan psihoanalītiskā literatūras kriticismā Kristevas skaidrojums var būt gan ticams, gan apšaubāms, pretargumentēt šādus apgalvojumus ir grūti, jo arī to pierādījumi ir diezgan izplūduši un pakļaujami dažādām versijām gan, piemēram, par mātes vai sievas zaudējuma lomu rakstnieka radošajā darbībā, gan to, kāpēc sonets rakstīts ar sarkanu tinti. Šādu analīzi grūtāk arī veikt, kad izmantoti vairāki simboli no dažādiem mitoloģiskajiem un ezoteriskajiem sižetiem, kas prasa papildus zināšanas. Nervāls sonetā izmantojis plašu simbolu un metaforu klāstu, no kurām melanholijas kā melnās saules salīdzinājums Kristevai šķītis visnozīmīgākais un, ietekmējoties no tā, viņa veidojusi arī savas grāmatas nosaukumu *Melnā saule*. Tas diezgan skaidri spēj atklāt melanholijas psihoanalītisko iedabu, balstoties uz viņas teoriju. Analizējot sonetu, Kristeva atklāj, kā tā subjekts ar savām ciešanām cīnās. Rezultātā rodas pat iespaids, ka Nervāls dzejoli būtu sarakstījis, blakus turot filozofes melanholijas procesu psihoanalītisko skaidrojumu, pēc kā vadīties soneta izstrādē, jo tas teorijai, manuprāt, ir diezgan atbilstīgs. Lai gan var secināt, ka Nervāls pratis ar savām mentālajām nestabilitātēm un melanholiju cīnīties un atlaist, šķiet, ka dzejnieka pašnāvība tomēr norāda, ka nāves dziņas pēc laika tomēr kļuvusi dominanta.¹⁸⁸ Kaut gan tas nešķiet pārsteidzoši, ņemot vērā indivīda pārdzīvojumu mainību dzīves laikā, nodrošinot gan emocionālus kāpumus, gan kritumus.

¹⁸⁵ **Kristeva J.**, „Giotto’s Joy”, *Philosophers on art from Kant to the postmodernists*, New York, Columbia University Press, 2010, 207. lpp.

¹⁸⁶ **Kristeva J.**, „Gerard de Nerval, the Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, 202. lpp.

¹⁸⁷ **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, 72. lpp.

¹⁸⁸ Turpat, 72. lpp.

NOSLĒGUMS

Pētījumā izvirzītā problēma ir melanholijas attiecības ar subjekta poētisko darbību, balstoties uz bulgāru izcelsmes franču filozofes Jūlijas Kristevas (dz. 1941) psihoanalīzes un psiholingvistisko teoriju. To pētot tika noskaidrots, ka autore ir viena no pirmajām, kura psihoanalītiskos jautājumus, tostarp, melanholijas problēmu savienojusi ar semiotikas un lingvistikas teorijām, ietekmējoties no tādiem autoriem kā Žaks Lakāns (1901 – 1981), Emils Benveniste (1902 - 1976), Zigismunda Freida (1856–1939) u.c. 20.gs. otrajā pusē, skaidrojot, kā subjekta mentālie stāvokļi var tapt ietekmēti un iespaido poētisko darbību, tiem reducējot zīmes, iztēli, simbolus, valodu un spēju to formatēt literāros darbos. Tā kā vēlējos noskaidrot, kāds ir ceļš no melanholiskām ciešanām līdz dzejoļa tapšanai, pētījumu sadalīju trīs posmos: noskaidrot Kristevas melanholijas psihoanalītisko definējumu, izpētīt tās saistību ar apzīmēšanas procesiem viņas psiholingvistiskās teorijas ietvaros, atrodot pamatojumu poētiskās darbības nozīmei psihes darbībā, izpētīt, kā Kristeva, balstoties uz šo teoriju, veic psihoanalītisko literatūras kritiku Žerāra de Nervāla dzejolim *Nelaimīgais* (1853).

Lai gan melanholijas skaidrojums ne vienmēr var būt viennozīmīgs un dažādos laikos izprasts citādi, jāatzīst, ka Kristevas uzskati būtiski ietekmēti no Freida idejām, kas galvenokārt paustas esejā *Sēras un melanholija* (1917). Tajā tiek skaidrots, ka melanholija ir psihisks stāvoklis, kam raksturīga subjekta nomāktība un skumjas, kas iegūstama indivīdam piedzīvojot nopietnu zaudējumu. Tas var būt cilvēks, kāda parādība vai lieta un spēj aptvert plašu indivīda interešu loku un var ierosināt arī citas psihiskās kaites - veicināt gan depresijas veidošanos, gan sēras. Lai gan termini ir nošķirami, to robeža ir ļoti smalka un atkarīga no tā, kā subjekts to risina. Tā kā indivīds, kurš cieš no melanholijas, ne vienmēr spēj definēt tās ierosinātāju, Kristeva to sauc par melanholisko Lietu, kas visdrīzāk slēpjas indivīda bezapziņā. Freida ietekme uz skaidrojumu parādās, pieņemot, ka subjektam nepieciešams zaudēto aizstāt ar tā modeli, radot to par paša psihes daļu un tā nodrošinot melanholiskā mehānisma darbību. Tas saistīts ar turpmākiem subjekta identifikācijas, iztēles un fantāzijas procesiem, kuros būtisko lomu spēlē arī Oidipa komplekss.

Papildinot Freida teoriju, būtisko lomu šajos procesos Kristeva piešķir pirmsoidipiālajam, pirsvalodiskajam stāvoklim, pieņemot, ka melanholijas pirmais ierosinātājs ir mātes zaudējums, piedzimstot un subjektam atdaloties no mātes. Zaudējuma izraisītie aizstājuma meklēšanas un identifikācijas procesi, atšķirībā no Freida teorijā skaidrotā, ir nelibidināla rakstura un liecina par idealizējošu subjekta mīlestību pret māti, pamatojoties uz viņas sniegto beznosacījuma mīlestību. Tā savukārt, iespējams, balstīta iekārē pēc falla, pamatojoties uz Oidipa un Elektras kompleksa teoriju. Šķiet, Kristeva katra subjekta

identificēšanās un melnholisko pārdzīvojumu procesā būtisku lomu piešķir sievišķajam tēlam, kurš vienmēr ir pirmais indivīda melnholiju izraisošais trūkstošais psihes elements.

Tā kā Kristeva pieņem, ka pirmais apzīmējums un bērna izteiktais vārds ir liecība par mātes zaudējumu, noskaidroju, kā filozofe skaidro šo zīmju rašanos un formatēšanos psihes procesu iedarbības rezultātā. Viņa veic pirmatnējo zīmju un simbolu nošķirumu, ietekmējoties gan no Lakāna un Jākobsona (1896 – 1982) idejām, skaidrojot, ka simboliskais ir tas, ko indivīds ārēji prezentē arī citiem, bet pirmatnējās zīmes, kas top kā aizvietojušs zaudētajam, cenšoties cīnīties ar tā izraisītajām ciešanām, vēl ir tikai abstraktas formas un atklājas iztēles darbībā, dažādos ritmos, melodijās, skaņās u.tml., bet noteiktu informāciju vēl nespēj atdarināt. To tapšanu Kristeva saista ar sengrieķu filozofa Platona (429 - 347 p.m.ē.) dialogā *Tīmajš* (360 p.m.ē.) izmantoto horas jēdzienu un, lai gan nepārņem tā nozīmi pilnībā. Viņa skaidro, ka hora ir pielīdzināma neatkarīgi pastāvošam psihes procesu avotam, kas piedalās simbolu formatēšanā un pastāv līdzās pirmatnējo zīmju formācijai, kas arī vēlāk ietekmē apzīmējumu veidošanos.

Psihiskie procesi ir zīmju izveides priekšnosacījums, kā rezultātā, tām grupējoties sarežģītākās struktūrās, top konkrēti apzīmējumi, simboli un to kopienas, radot arī valodu. Ja kāds no šiem elementiem apzīmēšanas procesā iztrūkst, arī tā rezultāts tiek ietekmēts un indivīds var iegūt citas psihiskas problēmas, piemēram, šizofrēniju vai dažāda veida fobijas. Valodas izmantojums var tikt skatīts gan kā nepieciešams komunikācijas līdzeklis, gan neatkarīga zīmju un simbolu sistēma, kas tendēta prezentēt melnholiju, apliecinot mātes zaudējumu, bērnam jau izsakot pirmo vārdu. Tomēr Kristeva domā, ka valoda var darboties arī kā problēmas slēpnis vai tās nemitīgs atgādinātājs, ciešanas palielinot. Teksts var būt būtisks informācijas nesējs gan par tā autoru, gan viņa pārdzīvojumiem. Literārā valoda var ietekmēt gan pašu tā radītāju, gan publiku un tādā veidā arī sabiedrību un, iespējams, pastāvošo kultūru kopumā.

Melnholijas apzīmēšana literārajā darbība ir būtiska, jo rezultāta iegūstama triumfa izjūta pār zaudēto, pakļaujot tā aizvietojušu subjekta varai, spējot to kontrolēt, pārveidot un dažādi formatēt, ko nav iespējams darīt ar patiesi zaudēto Lietu. Turklāt šķiet interesanti, ka par nepieciešamību dalīties ar izjūtām vēsta arī tautas paruna, ka *dalīta bēda ir pusbēda, bet dalīts prieks – dubultprieks*, kas implicēti vēsta, ka veidojot stāstījumu par saviem emocionālajiem stāvokļiem, tie var tapt ietekmēti un subjekts tā var rast mierinājumu. Viens no laikmetiem, kuros melnholija literārajā darbībā spēlējusi īpašu lomu ir romantisms, kurā bijusi, atšķirībā no iepriekšējiem laikmetiem, iespēja paust arī subjektīvās un mazāk racionālas izjūtas, ļaujoties lietu romantizēšanai, cildināšanai un idealizēšanai. Tekstā lomu beidzot iegūst arī tā autors un viņa personīgie pārdzīvojumi, tostarp melnholija. Turklāt

pastāv iespēja, ka romantisma autori, piemēram, rakstnieks Viljams Vēdsvērts (1770 – 1850) un filozofs Frīdrihs Vilhelms Šellings (1775 – 1854), savos darbos pauduši ne tikai par saviem pārdzīvojumiem, bet iespējamo tā brīža kultūras un sabiedrības noskaņojumu kopumā, kas arī, iespējams, tobrīd bijis melanholisks, zaudējot klasicisma stabilās un uz racionālismu balstītās vērtības. Romantisma darbi šķiet labs materiāls psihoanalītisko skaidrojumu izveidei.

Pētot Kristevas psihoanalītisko interpretāciju franču romantisma dzejnieka Žerāra de Nervāla (1808 – 1855) dzejolim *Nelaimīgais* (1853), secināju, ka psihoanalīze spēj gan kritizēt, gan izskaidrot literārā darbā gan tā izmantotos simbolus, gan to, ko iespējams autors ir pārdzīvojis. Taču šie pieņēmumi ir grūti argumentējami un oponenti, jo pretargumenti, kas pret to būtu izmantojami, arī nav pārbaudāmi vai falsificējami. Lai gan, balstoties uz Kristevas teoriju, Nervāls dzejolī diez gan precīzi caur simbolu lietojumu atklāj gan melanholijas piedzīvošanu, zaudējot māti un sievu, gan centienus to vietu aizpildīt ar apzīmējumu un valodas lietojumu, darbā to dēvējot par Orfeja liras skaņām. Neviens, tostarp, iespējams, pats autors nespētu apliecināt šādas šķietami ticamas interpretācijas patiesumu. Sonetā izmantoti daudzu dažādu veidu simboli un metaforas, kas sniedz iespēju tos censties izskaidrot, gan mulsināt lasītāju ar to daudzveidību vai likt pašam veidot savus izskaidrojumus. Kristeva domā, ka melanholijas kā melnās saules metafora dzejolī šos psihe stāvokļus raksturo vislabāk. Tāpēc, ietekmējoties no tās, līdzīgi nosauc arī savu grāmatu, kurā iekļauta Nervāla soneta analīze.

Melanholija poētiskajā darbībā spēlē būtisku lomu, esot par iemeslu subjekta zīmju, iztēles, simbolu, valodas, ideju un rezultātā literārās valodas izveidē, paužot un apliecinot centienus ar ciešanām cīnīties un zaudēto aizstāt ar valodu, ko iespējams formatēt, mainīt un kontrolēt, neapzinoties, ka tajā pašā laikā tā vēsta arī par subjekta apzinātajiem un neapzinātajiem mentālajiem stāvokļiem. Tomēr, veicot teksta psihoanalītisko skaidrojumu, uzmanību vēršot uz tā autoru un, šķiet, arī noderīgo viņa biogrāfisko informāciju, ticamība šādai darba interpretācijai, kas skaidro indivīda psihe procesus, ir grūti falsificējama un pārbaudāma, kas tādā veidā samazina teorijas un analīzes zinātniskumu un pamatotību. Piemēram, sarežģīti ir pārbaudīt apgalvojumu, ka sarkano tinti dzejoļa rakstīšanai dzejnieks izvēlējies, jo vēlējis simbolizēt erotiskā divejādo dabu. Savukārt tik pat grūti ir pierādīt, ka apgalvojums nav patiess.

Darba mērķi noskaidrot, kā melanholija ietekmē subjekta literāro darbību, un kā zaudējuma piedzīvošanas rezultātā var tapt poētiskais darbs, uzskatu, ka esmu sasniegusi, taču tā kā pētījums paredz ne tikai psihoanalīzes, bet arī daudzu citu disciplīnu pārzināšanu, piemēram, semiotikas, lingvistikas, literārās teorijas un pat fenomenoloģijas un eksistenciālisma idejas, kas, protams, pētījumu paradītu daudzdimensionālāku ar plašāku

inovāciju iespējamību, darbs būtu izvēršams vēl plašāk. Lai veiktu šo pētījumu iepazīnos ar vairākiem Jūlijas Kristevas darbiem, kuros viņa izklāstījusi savas psihoanalīzes un psiholingvistiskās teorijas idejas, kā arī ar komentējošo un šo ideju papildinošo literatūru, veicu to analīzi un veidoju secinājumus. Turpmākā pētījuma izstrādē būtu nepieciešama padziļinātāka, ar tematu saistīto blakus disciplīnu pētniecība un to ideju plašāka iesaiste, kā arī salīdzinājums ar citu psiholingvistiķu idejām un literatūras psihoanalīzes paņēmieniem, skaidrojot melnholijas un poētiskās darbības attiecības, piemēram, konkretizējot arī literatūras veidu, kurā subjekts izpaužas.

AVOTI UN IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Avoti

1. **Freud S.**, *On Murder, Mourning and Melancholia*, London, Penguin Books, 2005
2. **Kristeva J.**, *Black Sun*, New York, Columbia University Press, 1989
3. **Kirsteva J.**, „Gerard de Nerval, The Disinherited Poet”, *Psychoanalytical Literary Criticism*, New York, Longman Publishing, 1994
4. **Kristeva J.**, „Giotto’s Joy”, *Philosophers on art from Kant to the postmodernists*, New York, Columbia University Press, 2010
5. **Kristeva J.**, „Kontrdepresants - psihoanalīze”, *Kentaurs XXI Nr. 48*, Rīga, Minerva, 2009
6. **Kristeva J.**, *Kristeva Reader*, New York, Columbia University Press, 1986
7. **Kristeva J.**, „On the Melancholic Imaginary”, *New Formations Number 3*, London, Lawrence & Wishart, 1987
8. **Kristeva J.**, *The Portable Kristeva*, New York, Columbia University Press, 1997

Sekundārā literatūra

1. **Batlere Dž.**, *Dzimtes nemiens*, Rīga, Mansards, 2012
2. **Beardsworth S.**, „Love’s Lost Labors: Subjectivity, Art and Politics”, *Psychoanalysis, Aesthetics, and Politics in the Work of Julia Kristeva*, New York, Suny Press, 2009
3. **Blackburn S.**, *Oxford dictionary of Philosophy*, New York, Oxford University Press, 2005
4. **Kul-Want C.**, *Philosophers on art from Kant to the postmodernists*, New York, Columbia University Press, 2010
5. **Lasmane S.**, *20.gadsimta ētikas pavērsieni*, Rīga, Zvaigzne ABC, 2004
6. **Lechte J.**, „Transcendence, Fixation and Belief in the Vicissitudes of the Imaginary”, *Julia Kristeva 1966 – 96: aesthetics.politics.ethics*, London, Taylor & Francis, 1998
7. **McAfee N.**, *Julia Kristeva*, New York, Routledge Critical Thinkers, 2004
8. <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100044129>
sk.14.04.14.
9. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/symbolism?q=symbolism>
sk. 05.05.2014
10. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/romanticism> sk.16.05.2014
11. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/melancholy?q=melancholy>
sk.23.05.2014